

ENSKILDA HÖGSKOLAN STOCKHOLM

Teologiska programmet

Systematisk teologi

EXAMENSARBETE

Magisteruppsats

VT, 2019

Jag kan icke räkna dem alla

Svenska kyrkan och nyliberalism

Författare: Jimmy Tåli

Handledare: Joseph Sverker
Enskilda Högskolan Stockholm

Tack till min fru, Elinor, för att hon stod ut med min frånvaro under tiden jag skrev denna uppsats. Tack även till vänner som orkat lyssna och gett råd och tröst. Tack Joseph Sverker för ditt handledarskap under denna tid.

I cannot number them all: Church of Sweden and neoliberalism

ABSTRACT:

The aim of this study is to identify possible correlations between neoliberalism and an implicit or explicit ecclesiology in Church of Sweden. This study also aims to discuss possible theological consequences of neoliberalism in relation to ecclesiology. This is achieved by comparing neoliberal concepts of competition, authority and winner/loser to studies, interviews and official documents in and of Church of Sweden. The study uses two theologians, Gustaf Wingren and Stanley Hauerwas, to discuss possible theological consequences. This study identifies possible correlations between neoliberalism and an implicit or explicit ecclesiology in Church of Sweden on three different levels: organization, congregation and a service oriented ecclesiology. Two possible theological consequences are identified. One possible consequence is a more spiritualized ecclesiology at the expense of acknowledging Gods work in the world outside the church. The other possible consequence is an ecclesiology that is influenced by the language and ideas of society at the expense of enabling theological resources as an instrument of legitimacy and resistance to secular ideas.

Nyckelord

Svenska kyrkan; Nyliberalism; Tjänsteorientering; Gustaf Wingren; Stanley Hauerwas

Innehållsförteckning

1	Inledning.....	7
1.1.1	Inledning	7
1.1.2	Syfte och Frågeställning	7
1.1.3	Disposition.....	8
1.1.4	Tidigare forskning	8
1.1.5	Avgränsning.....	11
1.1.6	Metod.....	13
1.1.7	Problematisering av metod.....	13
1.1.8	Ecklesiologisk förståelse och nyliberalism som problem.....	14
1.1.9	Analysmaterial.....	15
1.1.9.1	Reformerad ekonomistyrning med ny verksamhetsmodell	16
1.1.9.2	Medlemmar i rörelse	16
1.1.9.3	Den mångtydiga församlingen	16
1.1.10	Begrepp	16
2	Teori	18
2.1.1	Nyliberalism som ekonomisering och konkurrens	18
2.1.1.1	En liberal anda och konkurrensens paradox	18
2.1.1.2	Auktoritet och legitimering.....	19
2.1.1.3	Ekonomiseringens antropologi	19
2.1.2	Bornemark, mätbarhet och begreppsimperialism.....	20
3	Bakgrund	21
3.1.1	Nyliberalism	21
3.1.2	Folkkyrkotanken – Billing, Eklund och idag.....	21
3.1.3	Den tjänsteinriktade folkkyrkotanken	23
3.1.4	Gustav Wingren.....	24
3.1.5	Stanley Hauerwas	24
4	Analys.....	26
4.1.1	Organisation.....	26
4.1.1.1	Organisation genom ekonomistyrning och konkurrens	26
4.1.1.2	Sammanfattning	30
4.1.2	En tjänsteorienterad ecklesiologi.....	30
4.1.2.1	Medlemsminskning som ett hot.....	31

4.1.2.2	Sammanfattning	34
4.1.3	En församlingskontext	34
4.1.3.1	Församlingen som en minskad efterfrågan	35
4.1.3.2	Sammanfattning	39
4.1.4	Resultat av analys	39
5	En teologisk diskussion	41
5.1.1	Kyrkans isolering – Gustaf Wingren	41
5.1.1.1	En Wingrensk kritik som belysning av nyliberalism och ecklesiologi	43
5.1.2	Stanley Hauerwas och kyrkan som politisk motståndskraft	44
5.1.2.1	Hauerwas kritik – ecklesiologiska problem med nyliberalism	46
5.1.3	Wingren och Hauerwas – sammanfattning	47
6	Slutsats	49
6.1.1	Slutsats	49
6.1.2	Reflektion	51
7	Bibliografi	53

1 Inledning

1.1.1 Inledning

Inom Svenska kyrkan har det, efter åtskiljandet mellan Svenska kyrkan och staten, lämnats ett ecklesiologiskt vakuum. Svenska kyrkan är inte längre en statskyrka utan är i många avseenden en fri kyrka. Samtidigt har de senaste 50 åren varit en mer eller mindre ständigt nedgång av människor som firar gudstjänst, döps och konfirmeras. Separationen mellan Svenska kyrkan och staten har alltså i ett avseende öppnat upp för att se Svenska kyrkan som en del av en fri marknad. I relation till ett minskat medlemsantal, färre dop och konfirmerade har frågan om hur Svenska kyrkan ska kunna behålla sina medlemmar blivit mer och mer aktuell.

Samtidigt ligger det en implicit marknadsorientering av den ecklesiologiska diskussionen. Om Svenska kyrkan numera är en av många organisationer på en fri marknad, hur påverkas Svenska kyrkan som organisation i ett samhälle som genomsyras av kvantitativa mätningar och ekonomisering? Denna studie avser att utifrån begrepp hämtade från en kritik av mätbarhet och nyliberala idéer, undersöka nyliberala uttryck i Svenska kyrkan och diskutera resultaten ecklesiologiskt.

1.1.2 Syfte och Frågeställning

Det övergripande syftet för denna studie är att undersöka hur nyliberalistiska idéer relaterar till en implicit och explicit ecklesiologi inom Svenska kyrkan. Objektet för min studie är därmed Svenska kyrkan. Att se Svenska kyrkan som *ett* studieobjekt är inte oproblemiskt. I kyrkoordning för Svenska kyrkan uttrycks det att församlingarna är den primära enheten inom Svenska kyrkan och kyrkan *lokalt* framträder som församling.¹ Min ingång till studieobjektet Svenska kyrkan är att jag använder empiriska studier i form av intervjumaterial, sociologisk och organisatorisk forskning *om* Svenska kyrkan och grundmaterial *från* Svenska kyrkan. Jag kommer i denna uppsats försöka att besvara två frågor:

1) Hur korrelerar nyliberalism, utifrån begreppen *konkurrens*, *auktoritet* och *vinnare/förlorare*, med en implicit och explicit ecklesiologi inom Svenska kyrkan?

¹ Svenska kyrkan, *Kyrkoordning 2019: med angränsande lagstiftning för Svenska kyrkan*, Verbum, Stockholm, 2019, andra avd: församlingarna.

2) Vad kan en eventuell korrelation mellan nyliberalism och en implicit och explicit ecklesiologi inom Svenska kyrkan, innebära teologiskt?

1.1.3 Disposition

Uppsatsens inledning (kap 1) behandlar uppsatsens syfte metod och problematiseringar utifrån ecklesiologiska förförståelser samt en framställning av analysmaterial och ofta förekommande begrepp. Under teori (kap 2) ger jag en framställning av mina två teorier. Bakgrunden (kap 3) syftar att ge en kort historisk kontext av Svenska kyrkan och samhälle, introducera Gustaf Wingren och Stanley Hauerwas samt ge en bakgrund till nyliberalism som historiskt ideologiskt fenomen. I analyskapitlet (kap 4) undersökt korrelationen mellan nyliberalism och ecklesiologi för att gå över till en teologisk diskussion (kap 5). Studien avslutas med slutsatser (kap 6) och en bibliografi (kap 7).

1.1.4 Tidigare forskning

Marie Rosenius skriver i sin forskning *Hidden ecclesiology: How statistics shaped the Church of Sweden* att gudstjänststatistik periodvis samlades från 1950 och framåt, även om det hade skett tidigare. En nedåtgående trend av människor som firade gudstjänst resulterade i att Svenska kyrkan 1970, började centralisera all statistik från församlingarna. Denna nedåtgående trend tolkades inte som att människors tro var på nedgång utan på en dålig och irrelevant liturgi.² Parallellt hade *förändring* varit på agendan redan 1968 under kyrkornas världsråd i Uppsala. Gudstjänstförnyelsen ansågs behöva en närmare förankring till lokala behov.³ Utifrån en sociologisk analys, där kyrkoherden antas ha mindre bra förståelse för församlingens pågående förändringar, blev statistik ett viktigt verktyg för strategiskt kyrkoarbete.

Rosenius kritik är att religionssociologiska metoder tenderar att studera mätbara beteenden hos religiösa utövare utan att relatera till den troendes liv eller andliga aspekter.⁴ Detta gör att olika sorters gudstjänster (temagudstjänster), vilket ses som mer anpassade till individuella behov och önskemål, statistiskt har mer deltagare än traditionella högmässor.

² Rosenius, Marie, *Hidden ecclesiology: How statistics shaped the Church of Sweden*, I:Studia Liturgica vol.45, 2015, s.17.

³ Rosenius 2015, s.18.

⁴ Rosenius 2015, s.21.

Rosenius argumenterar för att en sociologisk och behavioristisk förståelse av gudstjänstens som har blivit normerande i vilket *behovsorienterade omständigheter* blir tunga argument.⁵

Min uppsats undersöker inte en implicit ecklesiologi utifrån ett behavioristiskt förståelse, utan från ett nyliberalt perspektiv. Båda kan ses som sekulära teorier i vilket de får implicita ecklesiologiska konsekvenser. Man kan därför se min studie som ett bidrag till Rosenius diskussion om hur en sekulära teorier kan påverka en implicit ecklesiologi inom Svenska kyrkan.

Anders Bäckström, Ninna Edgardh och Per Petterson visar i studien *Från statskyrka till fri folkkyrka*, att frihetsvärden fungerar som en sammanhållande värdestruktur i ett samhälle som präglas av konsumtion.⁶ Samtidigt har en större omvandling av samhället resulterat i att religion gått från en att vara en sammanhållande auktoritet, till en individuell resurs.⁷ De ser en ny utveckling i Sverige som sammanfaller tillsammans med en större global utveckling av ekonomiska och sociala relationer i ett växande tjänstesamhälle.⁸ Svenska kyrkan kan därmed ses som en resurs i det växande tjänstesamhället och samtidigt som en organisation likställd andra organisationer inom civilsamhället.⁹

Svenska kyrkan kan utifrån detta perspektiv ses som en organisation bland andra som konkurrerar om individen som en konsument av tjänster. Denna forskning är relevant i min studie då den diskuterar Svenska kyrkans *samhälleliga kontext* som präglad av konsumism, konkurrens och tjänsteorientering.

Anneli Öljärstrand sammanfattar i sitt förord att Svenska kyrkans roll i samhället är under förändring, vilket får organisatoriska konsekvenser.¹⁰ Hon identifierar en ideologisk problematik med det sjunkande medlemsantalet i Svenska kyrkan.¹¹ I Öljärstrands intervjumaterial diskuterar hon olika förändringar och kontexter som påverkat församlingsarbetet i Svenska kyrkan. I diskussionen framkommer det bl.a. att ledarskap och organisationsfrågor tillsammans med att se Svenska kyrkan som en organisation bland andra på en kundorienterad marknad, har ledat till att man letar framgångskoncept för att minska medlemstapp. På organisationsnivå har en terminologi om *mål* och *strategier* setts som främmande begrepp. Öljärstrand ser kravet på att varje församling ska ha en

⁵ Rosenius 2015, s.23.

⁶ Bäckström, Anders, Edgardh, Ninna & Petterson, Per, *Religiös förändring i norra Europa: en studie av Sverige : "från statskyrka till fri folkkyrka" : slutrapport*, Diakonivetenskapliga institutet, Uppsala, 2004, s.155.

⁷ Bäckström, Edgardh & Petterson 2004, s.155-156.

⁸ Bäckström, Edgardh & Petterson 2004, s.162.

⁹ Bäckström, Edgardh & Petterson 2004, s.156.

¹⁰ Öljärstrand, Anneli, *Den mångtydiga församlingen – organisering, roller och relationer i spänningen mellan sekularisering och desekularisering*, Mittuniversitetet: Östersund, 2011, s.4.

¹¹ Öljärstrand 2011, s.40.

församlingsinstruktion om ett exempel på svårigheten att leva upp till nya termer om mål och strategier.¹²

Att se församlingen som en aktör på en religiös marknad gör att församlingsarbetet också kan förstås utifrån ett nyliberalistiskt perspektiv av konkurrens, effektivisering och vinstmaximering. Jag kommer i min analys diskutera några aspekter av hennes forskning i relation till nyliberalism som begrepp.

Under 1980-tal och framåt har den offentliga sektorn i Sverige ifrågasatts. Utifrån denna kritik har omprövningar med nya modeller börjat användas, hämtade från näringslivet. Förändringsvägen har gått under benämningen *New public management*.¹³ Begrepp som decentralisering, målstyrning, redovisning och organisation är begrepp under den benämningen.¹⁴ Stig Linde skriver i *Församlingen i granskningssamhället* att det är under denna tid som *skiljandet* mellan Svenska kyrkan och staten sker. Konsekvensen var att Svenska kyrkan gick över från statlig sektor till den ideella.¹⁵

Ett tecken på övergången till en marknadens logik, menar Linde, är att kyrkotillhöriga har rätt att välja kyrkliga handlingar (dop, vigsel, begravning och begravning) även utanför den territoriella församlingen. Även en ökning av temagudstjänster, där gudstjänsten är inriktad mot en specifik målgrupp, har ökat.¹⁶ Detta kan ses som ett uttryck för en ökad marknadslogik inom Svenska kyrkan där ett ökat intresse för kundorientering styr Svenska kyrkans arbete.

Linde problematiserar hur sekulariseringsteorier kan tolkas som en del av Svenska kyrkan. Det är oklart, menar Linde, om sekulära styrnings och målmetoder är ett tecken på att religion får stå tillbaka för det sekulära, eller om det är översättningar av teologiska uppfattningar till ett marknadsorienterat språk.¹⁷

En slutsats Linde gör är att statistik och mätbarhet inte enbart ses som en metod för kvalitetssäkring utan också som en strategi mot en rationell auktoritet.¹⁸ Linde sammanfattar hur relationen mellan Svenska kyrkan och mätbarhetssamhället öppnar upp för en förändrad

¹² Öljärstrand 2011, s.42.

¹³ NPM (New Public Management) var från början ett begrepp på en ny organisatorisk trend men har senare använts som ett recept för statlig reformering och avreglering. Se Sahlin, Kerstin, *Transnationell reglering och statens omvandling: granskningssamhällets framväxt*, Stockholms centrum för forskning om offentlig sektor, Stockholm, 2000, s.4.

¹⁴ Linde, Stig, *Församlingen i granskningssamhället*, Lunds universitet: Lund, 2010 s.14.

¹⁵ Linde 2010, s.15.

¹⁶ Linde 2010, s.16.

¹⁷ Linde 2010, s.258-259.

¹⁸ Linde 2010, s.287-288.

fokusering i Svenska kyrkan ”From the beliefs and lives of the members to the resources and behavior of the organization”.¹⁹

Rodney Stark, professor i sociologi, nyanserar diskussionen om marknadsorienterade kyrkor och relationen mellan religion och konkurrens.²⁰ Stark argumenterar för att det inte är så enkelt att säga att konkurrens är något i grunden negativt för religion. Han menar snarare att samfund som kräver mer av sina medlemmar, gynnas snarare av att vara i en konkurrenssituation. Krävande församlingar lockar inte bara till sig mer medlemmar, de är framför allt mer aktiva i sitt rekryteringsarbete, menar Stark.²¹ En stark relation mellan kyrka och stat skapar vad Stark kallar *lata kyrkor* där statskyrkan inte behöver arbeta för sin ekonomi och religion ses främst som en funktion i samhället.²²

Carl Sjösvärd Birger har studerat sekulära management-teorier i kyrkoherdeutbildningen för Svenska kyrkan.²³ En majoritet av kurslitteraturen för organisation och ledarskap är hämtad från sekulära teorier av organisation och ledarskap.²⁴ Sjösvärd Birger identifierar att sekulära teorier av ledarskap och management, inte är värdenutrala och kan få ecklesiologiska konsekvenser. En ecklesiologisk konsekvens menar Sjösvärd Birger är att “the vicars have to relate to creeds of management theory as they lead the producing congregation”.²⁵ Utifrån ett strukturellt perspektiv finns det en organisationskunskap i kurslitteraturen som baseras på 1) effektivitetmaximering och 2) rationalitet, effektivitet och mål. Organisationen jämförs med en fabrik där omstrukturering och kontrollering är vägar till större effektivisering.²⁶

Sjösvärd Birgers studie är intressant då den identifierar att sekulära teorier om organisation som används inom kyrkoherdeutbildningen, är hämtade från en företagsvärld där vinster, effektivisering och företagsverksamhet är en normalitet.

1.1.5 Avgränsning

Tidigare forskning jag hänvisar till har på olika sätt tagit upp ämnen om statistik, mätbarhet, eller en marknadsorienterad ecklesiologi. Dock är det få som diskuterar Svenska kyrkan i

¹⁹ Linde 2010, s.288.

²⁰ Stark, Rodney, *The triumph of Christianity: how the Jesus movement became the world's largest religion*, HarperOne: New York, 2011, s.362.

²¹ Stark, 2011, s.363.

²² Stark 2011, s.376-377.

²³ Sjösvärd Birger, Carl, *Kyrkoherdeskap och management: En ecklesiologisk undersökning av sekulär teori i den behörighetsgivande kyrkoherdeutbildningen inom Svenska kyrkan*, Umeå Universitet, 2014.

²⁴ Sjösvärd Birger 2014, s.76.

²⁵ Sjösvärd Birger 2014, s.77.

²⁶ Sjösvärd Birger 2014, s.41.

relation till nyliberalism som ideologi. Att jag själv försöker korrelera nyliberalism som ideologi inom det ecklesiologiska ramverket Svenska kyrkan skapar också begränsningar för både analys och diskussion. I analysen och i den teologiska diskussionen finns det möjlighet att diskutera *andra* både större teologiska frågor kring nyliberalism men också andra specifikt ecklesiologiska frågor. Jag har av både arbetspraktiska skäl och med avseende på att en magisteruppsats kan diskutera en begränsad mängd frågor, valt att diskutera de ecklesiologiska frågorna som relaterar till nedslagen i min analys i Kapitel 3.

En annan avgränsning är valet av material för teologisk diskussion. Jag har valt delar av Gustaf Wingrens tankegods som relaterar *både* till kvantifiering och ecklesiologi. Kombinationen av ett sådant material är begränsat men jag anser att det är så fruktbart att det är värt att försöka användas i sin helhet. Jag har även valt en mer samtida teolog, Stanley Hauerwas, som inte kommer från en europeisk eller folkkyrklig kontext. Jag såg ganska snabbt behovet av en teologi som inte kommer från min egen tanketradition, för att den teologiska diskussionen skulle kunna bli bredare men också ge helt andra perspektiv. I uppsatsen används texter som är främst hämtade från boken *After christendom?*²⁷ Men även delar av *Det fredliga riket*.²⁸

Valet av teoretiska perspektiv begränsar både vad som kan studeras men också hur det kan studeras. Det går t.ex att diskutera om en teori som förhåller sig kritisk till nyliberalism, går att använda som teori i försöken att korrelera nyliberalism till ecklesiologi. Jag använder mig dock inte av den för att kritisera nyliberalism som sådan utan för att upptäcka fördjupningar av nyliberalism som ideologi. I vissa delar använder jag mig även av Jonna Bornemarks kritik av mätbarsamhället. Detta är för två syften. Det första är att ge William Davies kritik av nyliberalism, ett språk som knyter an till mätbarhetsamhället som en samtida svensk kontext. Samtidigt bidrar Bornemarks språk att se nyliberalism ur ett mer filosofiskt än ideologiskt perspektiv. Bornemark kan därmed ses som ett komplement till Davies teori än som en teori för att belysa nyliberalismens korrelation till en implicit och explicit ecklesiologi inom Svenska kyrkan.

²⁷ Hauerwas, Stanley, *After Christendom?: how the church is to behave if freedom, justice, and a Christian nation are bad ideas*, Abingdon Press, Nashville, 1991.

²⁸ Hauerwas, Stanley, *Det fredliga riket: en introduktion i kristen etik*, översättning: Patrik Hagman, Artos, Skellefteå, 2012, s.10.

1.1.6 Metod

Denna uppsats består av två delar. 1) En hermeneutisk ansats av utvalt material utifrån en komparativ metod och 2) en kritisk diskussion av mitt resultat utifrån en närläsning av två teologer, Gustav Wingren och Stanley Hauerwas.

Jag använder mig av begreppet *korrelation* för att undersöka hur Davies teori om *konkurrens*, *vinnare/förlorare* och *auktoritet*, som en del av nyliberalism, relaterar till mitt material. Jag använder i denna studie Davies begrepp av nyliberalism då han fördjupar sin definition. Nyliberalism används i denna uppsats som ett förhållningsätt till marknadsekonomiska principer och värderingstekniker som tillämpbara utanför den ekonomiska marknaden

Utgångspunkten för min metod är att text ingår i sammanhang av trosföreställningar och idéer.²⁹ Detta innebär att idéer och trosföreställningar existerar i en kontext av flera idéer och trosföreställningar. Undersökningen för min metod är korrelationen mellan nyliberalism som en idé i en teologisk kontext. Björn Vikström skriver i *Den skapande läsaren* att ingen tolkning sker förutsättningslöst.³⁰ Det är utifrån vår *förförståelse* som vi kan ställa meningsfulla frågor till det som ska tolkas. I min hermeneutiska ansats fokuserar jag på Davies kritik av nyliberalism som teori i min analys. I ett avseende är det en komparativ metod, men min fokusering ligger på hur nyliberalism som idé kan tolkas in som korrelation med en implicit och explicit ecklesiologi inom Svenska kyrkan.³¹ Begreppen *konkurrens*, *auktoritet* och *vinnare/förlorare* är hämtade från Davies kritik av nyliberalism. Jag använder mig av begreppen för att de kan ses som fundamental del av nyliberalism som idé. Begreppen kan ses som *olika aspekter* av nyliberalistiskt tänkande som försöker korreleras till en explicit och implicit ecklesiologi inom Svenska kyrkan.

1.1.7 Problematisering av metod.

Jag har valt mina metoder främst efter uppsatsens ämne. Mina uppsatsfrågor rör sig mellan en sekulär idé och teologi. I stora delar av min komparativa analys använder jag intervjuer som studiematerial. Materialet är inte mitt eget och frågorna som diskuteras är inte anpassade till mina egna frågeställningar. Detta skulle kunna ses som en svaghet i valet av material. Men text, vilket även inkluderar nedskrivna intervjuer och framhävda citat, behöver inte vara en

²⁹ Vikström, Björn, *Den skapande läsaren: hermeneutik och tolkningskompetens*, Studentlitteratur, Lund, 2005, s.69.

³⁰ Vikström 2005, s.13, 21.

³¹ Vikström 2005, s.66.

avslutad envägskommunikation.³² Texten existerar snarare för att kunna tolkas och fortsätta beröra.

Föremål för min komparativa metod är inte informanternas svar på en helt annan frågeställning, utan snarare hur de kan tolkas som uttryck för en *korrelation* till nyliberalism. Detta antagande grundar sig i en idéhistorisk förståelse att texter ingår i intersubjektiva sammanhang.³³ Den komparativa metoden jag använder mig av syftar till att undersöka ett nyliberalt, idémässigt, sammanhang inom teologi. Metoden syftar inte till en *genetisk korrelation*, dvs orsakssamband. Jag använder mig av begreppet korrelation, för att undvika detta. En möjlig korrelation kan snarare identifiera att det finns en idémässig potential.

Studiens andra del söker att svara på teologiska frågor i relation till resultatet av den komparativa analysen. Det innebär att teologiska idéer blir kritiska samtalspartners i relation till min analys. En grundläggande svaghet är att det sker en omedveten avgränsning av kritiskt material. Jag har valt att utgå från en relativt liten teologisk textmassa. Detta innebär både en medveten och en omedveten avgränsning. Den medvetna avgränsningen är att jag aktivt valt mitt kritiska material. Detta påverkar potentialen av svar för min andra frågeställning. Den omedvetna avgränsningen, i form av att det finns andra teologer eller särskilda teologiska ämnen, innebär att det kan finnas fler eller andra svar på min frågeställning.

1.1.8 Ecklesiologisk förståelse och nyliberalism som problem

Som teolog har jag som författare en implicit ecklesiologi som ligger till grund för hela magisteruppsatsen. Jag är själv prästkandidat i Svenska kyrkan och har vuxit upp med Svenska kyrkan som trostradition. Ecklesiologiskt står jag nära vad som skulle kunna tolkas som en folkkyrka med stor inspiration från Einar Billing men också Gustaf Wingren. Det är en folkkyrka som betonar *den erbjudna nåden* och styrs av evangeliet och inte primärt av människor. Det är också en del av min ecklesiologiska förförståelse att kyrkan inte enbart är de människor som är aktiva gudstjänstfirare. Kyrka sker också där de som har tagit emot Guds nådeserbjudande, i tro. Kyrkan är både något konkret men också mellanmänsklig relation.

Nyliberalism behöver dock inte ses som ett *allmänt* ecklesiologiskt problem. Problemet består snarare i vilken ecklesiologi den relaterar till. En ecklesiologi som betonar

³² Vikström 2005, s.38.

³³ Vikström 2005, s.69-70.

tjänande till medmänniskans behov kan snarare se marknadsekonomiska principer som ett gott verktyg för att bedöma hur kyrkans arbete bör bedrivas. Likaså en ecklesiologi där medlemskapet blir en tydlig indikator på framgångsrikt församlingsarbete.

Utifrån min egna ecklesiologi finns det dock konflikter. Är det teologi eller behov som legitimerar hur kyrkan lever? Vad skiljer sig kyrkan från andra välfärdsorganisationer? Vad händer med kyrkans teologiska självförståelse om hon tolkas som en konkurrent bland konkurrenter på en fri marknad? Uppsatsens ämne har sin grund i polemiken mellan min egna implicita ecklesiologi och nyliberalism som ideologi. I den teologiska diskussionen använder jag mig därför av två ecklesiologiskt skilda teologer för att diskutera eventuella teologiska konsekvenser. Den ena teologen, Gustaf Wingren, står nära min egen teologiska tradition medan den andra, Stanley Hauerwas, står långt ifrån.

1.1.9 Analysmaterial

Mitt material är hämtad från olika forskningsmaterial. Begreppet Svenska kyrkan är utifrån min förståelse inte något entydigt begrepp utan rymmer snarare en pluralitet. Detta innebär att ett empiriskt och kvalitativt resultat inte kan generaliseras i Svenska kyrkan som begrepp. Vad t.ex. en kyrkoherde säger kan därmed ses som *en del* av en större massa av idéer bland kyrkoherdar i Svenska kyrkan.

Jag har därför valt ut material som kan täcka en större del av olika tankegodar. Jag kommer i min analys använda mig av material hämtade från 1) en fallstudie om en reformerad ekonomistyrning i Svenska kyrkan,³⁴ 2) intervjuer av en kyrkoherde utifrån frågan om medlemskap och studiens slutsatser,³⁵ 3) och församlingsanställdas tankar utifrån en förändrad kontext av minskad efterfrågan och marknadsanpassning.³⁶

Min forskningsfråga är hur nyliberala idéer relaterar till en implicit och explicit ecklesiologi inom Svenska kyrkan. Utifrån begreppen som är hämtade från Davies kritik av nyliberalism, *konkurrens*, *auktoritet*, *vinnare/förlorare*, försöker jag hitta *korrelationer* mellan analysbegreppen och mitt material. Inhämtningen av mitt material kan anses som spretigt. Det är dock inte min avsikt att få en helhetsbild av Svenska kyrkan som sådan. Valet av material har haft två syften. 1) Att förankra den teologiska diskussionen (kapitel 4) till en

³⁴ Mårtensson, Johannes & Sollerud, Gustav, *Reformerad ekonomistyrning med ny verksamhetsmodell i en av av Sveriges äldsta institutioner: En fallstudie om översättning i Svenska kyrkan*, Luleå tekniska universitet, 2017.

³⁵ Bromander, Jonas & Jonsson, Pernilla, *Medlemmar i rörelse: en studie av förändringar i Svenska kyrkans medlemskår*, Svenska kyrkan, Uppsala, 2018.

³⁶ Öljarstrand 2011.

kontext av Svenska kyrkan och 2) att materialet kan fungera som konkreta förhållningssätt i den teologiska diskussionen.

1.1.9.1 Reformerad ekonomistyrning med ny verksamhetsmodell

Mårtensson och Sollerud studerade hur en New Public Management-reform med fokusering på hur idéer översätts. Studien syftar på att beskriva hur en ny styrningsmodell uppfattas av olika aktörer inom Svenska kyrkan, beskriva hur dessa aktörer arbetar med modellen och hur ekonomistyrningen uppfattades på nationell nivå, stiftsnivå och församlingsnivå. Materialet är intressant då den undersöker hur New Public Management, som en del av ett nyliberalistiskt tänkande, konkretiseras både organisatoriskt och idémässigt i Svenska kyrkan.

1.1.9.2 Medlemmar i rörelse

Detta material är hämtat från en större studie från Svensk kyrkans forskningsenhet.

Studien bygger på på statistiskt material, intervjuer med kyrkanställda, medlemmar och tidigare medlemmar och en analys av insamlat material.³⁷

1.1.9.3 Den mångtydiga församlingen

Öljarstrands doktorsavhandling syftar till en ”ökad förståelse av hur en samhällelig, organisatorisk och individuell sekularisering påverkar och hanteras..”.³⁸ Jag använder mig specifikt av Öljarstrands intervjumaterial och analyser som specifikt handlar om Svenska kyrkans förändrade kontext och hur ett minskat medlemskap uppfattas av signifikanta aktörer inom Svenska kyrkan.³⁹ Materialet är intressant och relevant då den diskuterar individuella upplevelser och idéer i ett församlingsarbete utifrån en kontext av ett minskat medlemskap.

1.1.10 Begrepp

Nyliberalism – En idé om att marknadsekonomiska principer och metoder är applicerbara utanför en ekonomisk marknad.

Svenska kyrkan – Evangeliskt-lutherskt trossamfund, nationalkyrka med viss relation till staten.

Begrepps imperialism – Begrepp som trängs undan på bekostnad av andra begrepp och/eller när begrepp skiftar innehåll.

Ecklesiologi – Trosföreställning om vad en kyrka innehållsligt är eller bör vara.

³⁷ Bromander & Jonsson 2018, s.5.

³⁸ Öljarstrand 2011.

³⁹ Öljarstrand 2011, s.38,40,49,50.

Explicit – Uttryckt ståndpunkt

Implicit – Underförstådd eller icke uttalad.

2 Teori

2.1.1 Nyliberalism som ekonomisering och konkurrens

Nyliberalism, skriver Davies, är inte enbart en vision om att allt kan vara en fri marknad. Det är mer användandet av vetenskapliga tekniker, verktyg och kvantifiering för att främja ett marknadslikt beteende och mätande av resultat.⁴⁰ Davies definition vill därför fånga in begreppet nyliberalism som ett förhållningssätt till andra arenor än den ekonomiska marknaden.

Marknader, skriver Davies, är platser, där det råder någon form av konkurrens mellan leverantörer och potentiella kunder.⁴¹ Nyliberalism är att ta marknadsplatsens principer med avseende på att göra omdömen på politiska och sociala områden.⁴² Frågeställningar och osäkerhet ska mötas med empiriska ekonomiska metoder.

Michel Foucault definierar i *Biopolitikens födelse* nyliberalismen som att ”hänvisa till marknadsekonomin formella principer till regerandets konst, projicera dem på den”.⁴³ Davies och Foucaults definitioner liknar varandra genom att de uttrycker nyliberalism som ett marknadsekonomiskt förhållningssätt till arenor utanför den ekonomiska marknaden. För Foucault är det en *projicering* av nyliberala principer. Davies uttrycker nyliberalism som ett *främjande* av ett marknadslikt beteende. Nedan går jag djupare in på vad Davies menar är (ny)liberalismens anda.

2.1.1.1 En liberal anda och konkurrensens paradox

Davies skriver att det finns ett liberalt *a priori* av rättvisa i en liberal föreställning eller *anda* av konkurrensens principer.⁴⁴ Konkurrens som princip är inte något som skiljer liberalism och nyliberalism åt. Det är snarare en grundläggande princip hos dem båda.⁴⁵ I ett konkurrensförhållande måste det finnas en uppsättning normer för att garantera någon form av rättvis princip, menar Davies. Han identifierar två aspekter av konkurrensens normer, vilket

⁴⁰ Davies, William, *The limits of neoliberalism: authority, sovereignty and the logic of competition*, Revised edition., SAGE, London, 2016, s.22-23.

⁴¹ Davies 2016, s.43.

⁴² Davies 2016, s.153-154.

⁴³ Foucault, Michel, *Biopolitikens födelse: Collège de France 1978-1979*, Tankekraft, Hägersten, 2013, kapitel 6.

⁴⁴ Davies använder sig av Max Webers definition av anda (eng.spirit): a philosophical idea that justifies practical engagement on a moral and psychological level.

⁴⁵ Davies 2016, s.62.

han menar måste existera för att kunna definieras som ett konkurrensförhållande: 1) De tävlande får inte börja samarbeta och 2) en definierad acceptabel gräns för ojämställdhet.⁴⁶

Vad som anses *rättvist* och *acceptabelt* blir därmed grundläggande för att upprätthålla en legitimitet. För att kunna upprätthålla en legitimitet behövs därmed auktoritet som upprätthåller en anda av jämlikhet och lika möjligheter.⁴⁷ Detta menar Davies blir en *konkurrensens paradox*: Att konkurrens grundar sig på en föreställning av rättvisa och jämlikhet, samtidigt som deltagarnas uppgift blir att skapa ett sådant ojämlikt förhållande till motparten som möjligt, till fördel för en själv.⁴⁸

2.1.1.2 Auktoritet och legitimering

Davies menar att olika typer av auktoritet vilar på olika förståelser av relationen mellan det som är uttalat (regelverk eller befallningar) och den implicita potential av den inneboende filosofin som följer med.⁴⁹ Makt utgår därav, enligt Davies, från en gemensam filosofisk förutsättning från de som är beredda att lyda. Auktoritet blir i den meningen inte enbart det man lyder utan också en tillit till det som det *sunda förnuftet* anser vara trovärdigt och legitimt. Nyliberal auktoritet, menar Davies, utgår från tilltron till evidens och ekonomiska bedömningar som utvärdering av konkurrenskraftiga aktiviteter.⁵⁰ Utifrån en implicit nyliberal filosofi om att alla har lika förutsättningar på en marknad, kan konkurrenterna tydligt sorteras ut till antingen *vinnare* eller *förlorare*.⁵¹ Legitimiteten ligger i uppfattningen om *rättvisa* och att det uppfattas som en auktoritet när det kan kvantifieras till en tydlig mätbar och *effektiv* totalsumma.⁵²

2.1.1.3 Ekonomiseringens antropologi

Hur legitimeras ekonomiska kvantifikationer? Två filosofiska förutsättningar existerar samtidigt, menar Davies. Den första förutsättningen är att människan är individualistisk och drivs av vinstmaximering.⁵³ Den andra föreställningen är den om att en minoritet av människor är entreprenörer.⁵⁴ Människan är individualistisk och vinstmaximerande.

⁴⁶ Davies 2016, s.63.

⁴⁷ Davies 2016, s.66.

⁴⁸ Davies 2016, s.67.

⁴⁹ Davies 2016, s.61.

⁵⁰ Davies 2016, s.59.

⁵¹ Davies 2016, s.59-60.

⁵² Davies 2016, s.53.

⁵³ Davies 2016, s.52.

⁵⁴ Davies 2016, s.51.

Konkurrenskraft blir därmed ett mänskligt individuellt a priori⁵⁵. Effektivisering som ett legitimt mål ligger därmed i bedömningen att maximal tillfredsställelse är det som definierar värde.⁵⁶

2.1.2 Bornemark, mätbarhet och begrepps imperialism

Jonna Bornemark diskuterar relationen mellan en nyliberal mätbarhetslogik och förhållandet till kunskap.⁵⁷ Bornemark skriver att vi lever i mätbarhetens tidsålder.⁵⁸ Grundmentaliteten för denna tidsålder är att vi försöker lösa våra problem genom att kvantifiera, räkna, mäta och analysera yttre parametrar. Problemet, menar Bornemark, är när vår kunskapsinhämtning endast grundar sig på siffror och statistik.

Hon hämtar tankar från en medeltida teolog, Cusanus, för att ge ett annat perspektiv. Bornemark skriver att Cusanus förstår förnuftet utifrån begreppen *ratio* och *intellectus*.⁵⁹ Utifrån sinneserfarenheten kan t.ex ögat uppfatta många olika sinnesintryck och intrycket i sig är innan vi registrerat och sorterat, ett slags kaos. Men vi har förmåga att utifrån det ögat ser, registrera, sortera, definiera och ordna det vi ser. Detta är *ratio*s uppgift att skapa ordning. Genom att definiera, kategorisera och sortera uppstår det också en tydlig gräns. Det är t.ex en förutsättning att vi definierar vad vi menar när vi säger äpple för att kunna räkna hur många äpplen vi ser i trädet. För *ratio*t blir icke-vetande enbart något som ännu inte är känt.⁶⁰ Kunskap ses som ett pussel där förhållandet till saknade bitar enbart blir att hitta dem. Problemet med att bara betona *ratio*s kalkylerande och mätande som förnuft är att det implicita i en situation inte kan fångas in.⁶¹ Vi riskerar därmed att bli fast i våra gamla kategorier och definitioner. Bornemark skriver att den rörelse som kallas för *New public management* är ett exempel på hur *intellectus* trängs undan som kunskapspraktik till förmån för ett strikt *ratio*tänkande.⁶² Det blir, enligt Bornemark, två olika sorters begrepps imperialism: 1) begrepp blir statiska på bekostnad av andra och 2) vissa begrepp får ett annat innehåll.⁶³

⁵⁵ Davies 2016, s.53.

⁵⁶ Davies 2016, s.58.

⁵⁷ Bornemark, Jonna, *Det omätbaras renässans: en uppgörelse med pedanternas världsherravälde*, Volante, Stockholm, 2018. Adobe Digital Edition. s.25-26.

⁵⁸ Bornemark 2018, s.7.

⁵⁹ Bornemark 2018, s.28.

⁶⁰ Bornemark 2018, s.34.

⁶¹ Bornemark 2018, s.58.

⁶² Bornemark 2018, s.174.

⁶³ Bornemark 2018, s.56.

3 Bakgrund

3.1.1 Nyliberalism

Abraham Getahun Yacob skriver att ett *New public management* av nyliberal art växte fram under en ekonomisk kris kring 1970.⁶⁴ I början av 1990-talets ekonomiska kris fanns det från politiskt håll ett ideologiskt stöd för NPM och ett marknadsorienterat system i både statlig och offentlig sektor.⁶⁵ Davies menar att länder och nationer med nyliberala ideologiska sympatier, öppnat upp för en friare ekonomisk marknad genom privatiseringar men att även institutioner som inte spelar på en ekonomisk marknad ingått i en nyliberal reformation.

En uppfattning av begreppet är att det är en politisk och ekonomisk åskådning om det ekonomiska och sociala livets utveckling utan inblandning av ingripanden. William Davies definition, vilket han själv anser en aning ohanterlig är:

“upphöjandet av marknadsbaserade principer och värderingstekniker till nivån av statligt godkända normer”.⁶⁶

3.1.2 Folkkyrkotanken – Billing, Eklund och idag

Två av förgrundsgestalterna för folkkyrkotanken i Svenska kyrkan är Einar Billing (1871-1939) och Johan Alfred Eklund (1863-1945).⁶⁷ Billings folkkyrkotanke kan ses som en individualistisk där guds förekommande nåd blir en central ecklesiologisk tanke. Vad som gör Svenska kyrkan till folkkyrka, enligt Billing, är att den strävar efter att nå alla människor inom Sveriges gräns.⁶⁸ Hos Billing är det inte den synliga kyrkan eller gemenskapen som definierar var kyrkan är. Kyrkan är också osynlig hos dem som har tagit emot erbjudandet om nåd, i tro. Det går därmed inte, menade Billing, att villkora medlemskapet eftersom människans tro inte är mätbar.⁶⁹

J.A. Eklunds folkkyrkotanke börjar i tanken om att gud har utkorat varje folk till en uppgift där det svenska folket kan ses som Guds folk. Eklund är därmed mer nationalistisk

⁶⁴ Abraham, Getahun Yacob, *The Neoliberal New Public Management influence on the Swedish Higher Education. I: Kapet (Elektronisk)*, vol 13, nr.1, 2017, s.46. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kau:diva-65457>. Hämtad 1.3.2019.

⁶⁵ Abraham 2017, s.46.

⁶⁶ Davies, s.xvi; Översättningen är min egna.

⁶⁷ Ekstrand, Thomas, *Folkkyrkans gränser: en teologisk analys av övergången från statskyrka till fri folkkyrka*, Verbum, Stockholm, 2002, s.73-74.

⁶⁸ Ekstrand 2002, s.78.

⁶⁹ Ekstrand 2002, s.78-79.

då han ser Sveriges folk som synonymt med Guds folk.⁷⁰ Till skillnad från Billings folkkyrkotanke där människan blir kyrkans objekt, blir människan hos Eklund ett grundläggande subjekt i kyrkan. Även om kyrkan var *osynlig* även för Eklund, menade han att det tog sig konkreta uttryck i nationella kontexter.⁷¹

Ekstrand konstaterar att något som förenar olika folkkyrkoteologier är betoningen på den förekommande nåden före människans fria val. Det är därför inte önskvärt i en ecklesiologisk kontext av folkkyrka, att göra dikotomier mellan troende kristna och icke troende.⁷²

Från år 2000 förändrades i grunden relationen mellan Svenska kyrkan och staten. Relationsförändringen skulle kunna ses som ett resultat av ett förändrat relationsarbete som började redan 1958 i frågan om religionsfrihet. En stor del av denna förändring var att man förändrade villkoren för medlemskap i Svenska kyrkan.⁷³ Medlemskapet gick därmed från att vara en del av ett borgerskap, till att göra dopet till grund för medlemskap i Svenska kyrkan. Detta innebar att det nu krävdes ett mer aktivt ställningstagande till medlemskapet i Svenska kyrkan, även om dopet inte var en nödvändighet för medlemskap. Utöver detta stiftades det en ny *Lag om trossamfund*⁷⁴ och *lag om Svenska kyrkan*⁷⁵ som avsåg att öka trossamfundens jämlikhet och samtidigt bevara Svenska kyrkans position som nationalkyrka. Lagen om Svenska kyrkan reglerar bland annat Svenska kyrkan som trossamfund, organisatorisk uppbyggnad, kyrkoavgifter och kyrkliga egendomar.⁷⁶

Denna relationsförändring har resulterat i att Svenska kyrkan kan ses som en frivilligorganisation bland andra i Sverige.⁷⁷ Ett resultat av relationsförändringen mellan Svenska kyrkan och staten har varit ett sjunkande medlemsantal även om orsakerna naturligtvis är fler.

Lutherska kyrkor i Norden lever i en process av ett minskat medlemskap vilket även får ekonomiska konsekvenser för Svenska kyrkan.⁷⁸ Hagman aktualiserar medlemskapets relation till en kyrka som med tiden får sämre ekonomiska resurser. Ett exempel är att kyrkoarbetare upplever en press att inte handla så att man riskerar att fler

⁷⁰ Ekstrand 2002, s.74-75.

⁷¹ Ekstrand 2002, s.76.

⁷² Ekstrand 2002, s.135.

⁷³ Bäckström, Edgardh & Pettersson 2004, s.40.

⁷⁴ SFS 1998:1593. *Lag om trossamfund*. Stockholm: Riksdagen

⁷⁵ SFS 1998:1591. *Lag om Svenska kyrkan*. Stockholm: Riksdagen

⁷⁶ *Lag om Svenska kyrkan* 1998:1591, 1§-9§.

⁷⁷ En studie av Sverige 2004, s.41.

⁷⁸ Hagman, Patrik, *Efter folkkyrkan: en teologi om kyrkan i det efterkristna samhället*. Artos, Skellefteå, 2013, s.30.

medlemmar lämnar kyrkan.⁷⁹ Kyrkans kontext är, enligt Hagman, numera den postmoderna och nyliberala där en lång historia av liberalism har sammansmält med en marknadskapitalism.⁸⁰ Hagmans tes är att när den *lutherska kyrkan* ska svara på varför man ska vara medlem i kyrkan, tar man fram en sekulär konsumtionsteologi.⁸¹

3.1.3 Den tjänsteinriktade folkkyrkotanken

Jonas Ideström konstaterar ett parallellt framväxande mellan det senmoderna samhället och ett tjänsteorienterat perspektiv i Svenska kyrkan. Det är en spänning mellan att anpassa församlingens religiösa tjänster till konsumenternas behov och andra relationer mellan Svenska kyrkan och medlemmarna.⁸² En tjänsteorienterad folkkyrkotanke fokuserar mer på det individuella och den individuella människans religiösa behov och motiveras teologiskt utifrån *idealet om nästantjänsten*.⁸³

Idag ägnar majoriteten av den svenska befolkningen huvuddelen av sin arbetstid åt att producera olika slag av icke-materiellt värde för andra människors individuella behov. Eftersom flertalet människor har inslag av tjänstekaraktär i sina dagliga arbetsuppgifter har utvecklingen förstärkts mot värderingar präglade av tjänsters logik. Det gäller sjukvårdpersonalens tjänster, bussförarens tjänster och även de tjänster som kyrkans personal tillhandahåller.⁸⁴ En tjänsteorganisation måste utveckla förmåga till individuell kundanpassning för att kunna möta olika människors särskilda behov. Det finns därmed en implicit logik inom en tjänsteorganisation att fokusera på individens subjektiva upplevelse av tjänsten.⁸⁵ Kyrkan har idag utvecklats från att vara i en religiös monopolsituation där Svenska kyrkan har kunnat ses som en officiell sammanhållande del av ett svenskt samhälle till en halvofficiell organisation på en konkurrensutsatt marknadsekonomi.⁸⁶

Ett perspektiv är att Svenska kyrkan har anpassat sig till ett större allmänt förändrat tjänstesamhälleligt villkor.⁸⁷ Detta har lett till en utveckling inom Svenska kyrkan av en mer

⁷⁹ Hagman 2013, s.31.

⁸⁰ Hagman 2013, s.48-49.

⁸¹ Hagman 2013, s.18.

⁸² Ideström, Jonas, *Folkkyrkotanken - innehåll och utmaningar: en översikt av studier under 2000-talet*, Svenska kyrkan, Uppsala, 2012, s.25; <https://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=763487>

⁸³ Ideström 2012, s.23.

⁸⁴ En studie av Sverige 2004, s.32.

⁸⁵ En studie av Sverige 2004, s.32.

⁸⁶ En studie av Sverige 2004 s.33

⁸⁷ Pettersson, Per, *Kvalitet i livslånga tjänsterelationer: Svenska kyrkan ur tjänsteteoretiskt och religionssociologiskt perspektiv*, Verbum, Stockholm, 2000, s.131-132.

professionell tjänsteproducerande organisation.⁸⁸ Petterson skriver att en utveckling mot en högre grad av rationalitet och byråkratisering tillsammans med ökade inslag av frivillighet samverkar till att anpassa religiösa organisationer till en religiös konkurrenssituation.⁸⁹

3.1.4 Gustav Wingren

Gustav Wingren (1910-2000) var en svensk teolog och präst i Svensk. Wingrens ecklesiologi kan ses utifrån den kvalitativa folkkyrkan.⁹⁰ Det är en ecklesiologi som inte betonar kvantiteten av medlemmar i Svenska kyrkan utan snarare kyrkans egna förståelse av evangeliets erbjudande åt folket som en primär uppgift.⁹¹ Wingrens kyrkokritik kan ses som en integrerad del av hans livslånga intresse för bibelteologi men också i hans studier av Martin Luther.⁹² Evangeliet står alltid i centrum för Wingren i ecklesiologiska frågor. Den demokratiska ordningen, ämbetsfrågan och bekännelseskriterierna stod aldrig *över* evangeliet.⁹³ Det är min uppfattning att Wingrens livslånga kyrkokritik, är intressant även i en samtida kontext. I en artikel blir hans teologi intressant i relation till nyliberalism.⁹⁴

Wingren använder, i en artikel, begreppet *kyrkans isolering* i relation till vad han kallar strävan efter god kyrklig statistik. Det är utifrån denna artikel jag diskuterar analysens resultat (kap 4), till Wingrens artikel.

3.1.5 Stanley Hauerwas

Stanley Hauerwas (1940-) är etiker och amerikansk teolog. Hauerwas kan i nordiska teologiska sammanhang anses som kontroversiell med en ecklesiologi som utgår från att kyrkan bör vara en gemenskap som är politiskt annorlunda än resten av samhället. Kyrkan kan och bör därmed också kritisera samhället, menar Hauerwas.⁹⁵ Patrik Hagman menar att Hauerwas teologi är relevant eftersom hans teologi fokuserar på förhållandet mellan kyrka

⁸⁸ Petterson 2000, s.103-104; jmf En studie av Sverige 2004, s.33; Petterson skriver att några kännetecken för vad som definieras som tjänstesamhälle är att personnära, sociala, pedagogiska och kulturella tjänster får allt större betydelse, se Petterson, 2000, s.83.

⁸⁹ Petterson 2000, s.33-34.

⁹⁰ Kristensson Ugglå, Bengt, Öppenhet och egenart, I: Claesson, Urban (red.), *Folkkyrka nu?: samtal om utmaningar och möjligheter*, Svenska kyrkan, Uppsala, 2012, s.31.

⁹¹ Ekstrand 2002, s.85-86.

⁹² Kristensson Ugglå 2010, s.229-230.

⁹³ Kristensson Ugglå 2010, s.243.

⁹⁴ I artikeln diskuterar Wingren bl.a om ecklesiologiska konsekvenser av kvantifierbara metoder i kyrkan. Wingren, Gustav, Om kyrkans isolering. I: *Vårt lösen*, 1955, s.357.

<https://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=1774030>. Hämtad 1.2.2019.

⁹⁵ Hauerwas, Stanley, *Det fredliga riket: en introduktion i kristen etik*, översättning: Patrik Hagman, Artos, Skellefteå, 2012, s.10.

och samhälle. I kölvattnet av separationen mellan kyrka och stat i Sverige kan hans teologiska tankar eventuellt bidra till diskussionen mellan Svenska kyrkan och samhället.⁹⁶

⁹⁶ Hauerwas 2012, s.12.

4 Analys

Jag angriper frågeställningen om Svenska kyrkans korrelation till nyliberalism genom tre ecklesiologiska nedslag i Svenska kyrkan. Nedslagen utgår från tre olika perspektiv: *Organisation, medlemsfokusering* och *församling*. Varje nedslag börjar med en analyserande del utifrån tre begrepp, *konkurrens, auktoritet* och *vinnare/förlorare*. Jag gör efter varje nedslag en sammanfattning av analysen. Som sista del i detta kapitel summerar jag sammanfattningen från alla tre nedslag för att försöka ge svar på min första frågeställning om hur nyliberalism kan korrelera med en implicit och explicit ecklesiologi inom Svenska kyrkan.

4.1.1 Organisation

Relationsförändringen mellan Svenska kyrkan och staten har kunnat tolkas som att Svenska kyrkan kommit in på en konkurrensutsatt marknad.⁹⁷ Svenska medborgare blir inte längre medlemmar i Svenska kyrkan på samma sätt som innan. Detta har resulterat i nya behov i organisationen och en ny modell för ändamålsenlig redovisning togs fram.⁹⁸ Jag kommer i denna del fokusera på den nya modellen för verksamhetsindelningen och hur intervjumaterialet från Mårtenssons studie om hur modellen har upplevts, relaterar till begreppen *Konkurrens, auktoritet* och *vinnare/förlorare*.⁹⁹

4.1.1.1 Organisation genom ekonomistyrning och konkurrens

Det främsta syftet för en ny verksamhetsindelning uttrycks vara relationsförändringen mellan kyrka och staten. Detta tolkades som att man nu befinner sig på en öppen marknad som en fri aktör där människors tillhörighet till Svenska kyrkan inte skiljer sig från relationen mellan elbolaget eller försäkringsbolaget.¹⁰⁰ En deltagare uttrycker att det även finns olika intressen som slår mot varandra. Ett argument för att stärka Svenska kyrkans ekonomi och effektivisera var för att Svenska kyrkan skulle överleva. Samtidigt finns det andra perspektiv där ekonomin inte spelar någon roll om *innehållet* inte är ”något att komma med.”¹⁰¹

⁹⁷ Mårtensson 2017, s.1.

⁹⁸ Svenska kyrkan, kyrkokansliet och KRED, *Modell för verksamhetsindelning 2011*, 2010.

⁹⁹ Mårtensson & Sollerud har intervjuat anställda inom Svenska kyrkan. Jag använder material som i majoritet är hämtat från intervjuer av församlingsherdar men det finns även material hämtade från intervjuer med ekonom, kamrer och administratörer. Alla med anställning inom Svenska kyrkan.

¹⁰⁰ Mårtensson & Sollerud 2017, s.40; se Mårtensson s.38 för urval av deltagare av intervjumaterialet.

¹⁰¹ Mårtensson & Sollerud 2017, s.40.

Ett sätt att tolka Svenska kyrkans skiljande från staten är att man nu befinner sig på en öppen marknad. Innan relationsförändringen 2000 mellan staten och Svenska kyrkan saknades det en gemensam verksamhetsindelning för Svenska kyrkan. Innan relationsförändringen motiverades Svenska kyrkans interna redovisningssystem med att de liknade kommunernas system. Den nya verksamhetsmodellen kan ses som en del av ett rationellt reformarbete då Svenska kyrkan blev en del av en fri marknad.¹⁰² Modellens funktion är att möjliggöra ekonomiska jämförelser mellan verksamheter och församlingar.¹⁰³

I materialet uttrycks en förändring av verksamhetsplanernas fokusering från teologiska begrepp till ekonomiska.¹⁰⁴ Församlingsinstruktionen översätts och tolkas med ekonomiska termer och som en affärsplan.¹⁰⁵ En implicit innebörd att den ändamålsenliga och effektiva förvaltningen måste innefatta ekonomiska begrepp relateras till ett uttalat krav i kyrkoordningen på en ändamålsenlig och effektiv förvaltning.¹⁰⁶ Innebörden är att detta därav *måste* gå att mäta med ekonomiska begrepp. En bild är den om Svenska kyrkan som en förlorare som måste vända en trend. Det är en bild av Svenska kyrkan som baseras på ett minskat medlemsantal och en sämre ekonomi som konsekvens.¹⁰⁷ Om trenden avser minskat medlemskap, sämre ekonomi eller syftar på något annat, framkommer inte. Det framkommer dock i *modell för verksamhetsindelning 2011* att ”I takt med krympande ekonomi behövs en mer ändamålsenlig internredovisning där kvaliteten kan säkerställas med hjälp av tydliga anvisningar och definitioner”.¹⁰⁸

Davies skriver att nyliberalism är ett begrepp som beskriver en omvandling från politiska omdömen till ekonomisk värdering utifrån ett marknadsbaserat värdesystem.¹⁰⁹ Kan Svenska kyrkans nya modell för internstyrning ses som en sådan omvandling i sig?¹¹⁰ Mårtensson skriver att verksamhetsmodellen för internstyrning kan betraktas som ett exempel på hur idéer hämtade från en företagsvärld har spridit sig till en annan verksamhet.¹¹¹ Men hur kommer denna korrelation till uttryck genom analysbegreppen, *konkurrens*, *vinnare/förlorare* och *auktoritet*?

¹⁰² Mårtensson & Sollerud 2017, s.40.

¹⁰³ *Modell för verksamhetsindelning 2011*, s.5.

¹⁰⁴ Mårtensson & Sollerud 2017, s.46.

¹⁰⁵ Mårtensson & Sollerud 2017, s.31.

¹⁰⁶ Mårtensson & Sollerud 2017, s.31; Den intervjuade var ekonom på nationell nivå i Svenska kyrkan.

¹⁰⁷ Mårtensson & Sollerud 2017, s.40.

¹⁰⁸ *Modell för verksamhetsindelning 2011*, s.6.

¹⁰⁹ Davies 2016, s.5-6.

¹¹⁰ Mårtensson & Sollerud 2017, s.1.

¹¹¹ Mårtensson & Sollerud 2017, s.4.

Modellen ses som en konsekvens av att det inte finns någon organisatorisk skillnad mellan att vara kyrka och andra vinstberoende organisationer. Separationen mellan kyrka och stat tolkas som att Svenska kyrkan nu befinner sig i ett konkurrensförhållande till andra organisationer. Svenska kyrkan framställs som att spela under samma konkurrensförhållande som andra organisationer där människor väljer tillhörighet som man väljer elbolag.¹¹² *Konkurrens*, menar Davies, utgår från att organisera sociala relationer utifrån varje organisations förmåga att överträffa varandra.¹¹³ Modellen anses vara ett svar på att möta nya krav på effektiv och ändamålsenlig användning av resurser och ett tecken på god hushållning.¹¹⁴ Effektivitet och ändamålsenlighet kan därmed tolkas som ett värde i sig, utifrån modellen. Effektivisering som ett legitimt mål, menar Davies, grundar sig i en nyliberal idé att effektivisering är det som definierar värde.

Bornemark skriver att evidensbaseringen i NPM-modeller kan skapa ett kunskapsideal och en tilltro på en objektiv kunskap som en slags förlösande kraft.¹¹⁵ Detta överensstämmer med Davies när han säger att nyliberalism legitimeras genom att det upplevs *rättvist* och den får sin legitimitet då allt blir tydligt mätbart och resulterar i en effektiv summa.¹¹⁶ Modellen uttrycker en explicit tilltro till ekonomistyrning som ett verktyg för att planera och analysera verksamhetens *faktiska* kostnader.¹¹⁷ Det finns en förväntan att man med modellen kan säkerställa kvalitet med tydliga definitioner. Det skulle kunna ses som en tilltro till att marknadsmodellen ger rättvisa resultat där effektivitet blir en mätbar auktoritet.

Men är det inte rimligt att använda marknadsekonomiska principer och värderingsmetoder när det gäller ekonomistyrning? En deltagare uttrycker att mission som grundläggande verksamhet är svår att definiera och ser olika ut för olika församlingar.¹¹⁸ Samtidigt finns det en tilltro till att man kan jämföra kostnaderna för mission i olika församlingar. Det primära syftet med jämförelsen blir att jämföra *kostnaden mission* (i detta fall) mellan församlingarna, även om mission som begrepp ibland tolkas som diakoni. Detta blir ett exempel på när faktiska kostnader inte behöver stå i direkt relation till en vardagsverklighet. Det som ändå legitimerar metoden blir tilltron till att modellen är *rättvis* och förnuftig och ses som en rationell auktoritet. Modellen möjliggör också för att jämföra kostnader, inte bara mellan församlingar utan också mellan de grundläggande uppgifterna

¹¹² Mårtensson & Sollerud 2017, s.40.

¹¹³ Davies 2016, s.xvi.

¹¹⁴ *Modell för verksamhetsindelning 2011*, s.73.

¹¹⁵ Bornemark 2018, s.113.

¹¹⁶ Davies 2016, s.53.

¹¹⁷ *Modell för verksamhetsindelning 2011*, s.5.

¹¹⁸ Mårtensson & Sollerud 2017, s.32.

gudstjänst, diakoni, mission och undervisning, även om begreppen kvalitativt kan skilja sig åt. Varför dessa antas kunna jämföras är utifrån modellens syfte att kunna mäta effektivitet för att kunna göra jämförelser. Det skapas därmed en förutsättning för konkurrens både mellan församlingarna men också ett konkurrensförhållande inom den enskilda församlingen.¹¹⁹ Davies beskriver detta som:

quantative comparison becomes an end in itself...Producing tabular rankings of nations with a "winner"...became the most compelling technique of national competitive reports. The intrinsic valuation of national difference is replaced by an extrinsic valuation.¹²⁰

Bornemark skriver att idén om kvalitetssäkring kan ses som en förpapprad parallell verklighet där en vardagsrealitet anpassar sig till det som mäts och är lätt att rapportera. En konsekvens av detta är att verkligheten förväntas följa de befintliga kategorierna.¹²¹ Ett uttryck i mitt material för detta är hur en deltagare reflekterar över modellen som verktyg för att kategorisera församlingens grundläggande uppgift:

sen kan det vara svårare inom grundläggande uppgiften att jämföra mission, mellan olika, för att man kan ju tycka att det här är mission för oss, och för nån annan är det diakoni¹²²

Behovet av att kvantifiera för att jämföra *mission*, om än i ekonomiska termer, blir i relation till andra församlingar, relativt. Församlingarna kan jämföra kostnaderna för mission men vad som är mission i respektive församling, skiljer sig. Mission anses ändå som en mätbar *verklighet* som också går att jämföra. Problemet, vilket Bornemark visar på, är att mätbarhetslogiken inte förmår att fånga in det implicita.¹²³ Detta, menar Bornemark, är typiskt för en ratiofierande begrepps imperialism där den komplexa verkligheten trängs undan för det som låter sig mätas.¹²⁴

Ett syfte med den nya modellen var att "kvaliteten kan säkerställas med hjälp av tydliga anvisningar och definitioner".¹²⁵ Modellen uttrycks som att kunna mäta och jämföra vad Davies kallar *vinnare/förlorare*. Här blir tydliga anvisningar och definitioner ett verktyg för att avgöra effektiviteten och därmed också ett sätt att visa på vem eller vad som är

¹¹⁹ *Modell för verksamhetsindelning 2011*, s.73.

¹²⁰ Davies 2016, s.127.

¹²¹ Bornemark 2018, s.51.

¹²² Mårtensson & Sollerud 2017, s.43.

¹²³ Bornemark 2018, s.59.

¹²⁴ Bornemark 2018, s.44.

¹²⁵ *Modell för verksamhetsindelning 2011*, s.6.

vinnande eller *förlorande*. En del av det nyliberalistiska perspektivet är att kvantifiera för att möjliggöra jämförbara värden utifrån effektivitet. Det är detta som Davies uttrycker som det nyliberalistiska löftet att utse en vinnare och förlorare. Konsekvensen menar Davies är att effektivitet blir en mätbar auktoritet.¹²⁶

I materialet uttrycks en förändring av verksamhetsplanernas fokusering från teologiska begrepp till ekonomiska.¹²⁷ Församlingsinstruktionen översätts och tolkas med ekonomiska termer och som en affärsplan.¹²⁸ Att den ändamålsenliga och effektiva förvaltningen måste innefatta ekonomiska begrepp relateras till ett uttalat krav i kyrkoordningen på en ändamålsenlig och effektiv förvaltning.¹²⁹ Effektivisering kan därmed ses som en uttalat mål och auktoritet då det är explicit uttryckt i kyrkoordningen.

4.1.1.2 Sammanfattning

Modell för verksamhetsindelning 2011 kan ses som ett exempel på hur idéer hämtade från en företagsvärld har spridit sig till en annan verksamhet.¹³⁰ Modellen kan således tolkas som en korrelation till en explicit ecklesiologi om hur Svenska kyrkan ekonomiskt bör organiseras. Motivet för en ny indelning är, bland annat men inte enbart, för att uppfattas som rationell och legitim. På organisatorisk nivå går det att tolka in en korrelation till Svenska kyrkans ecklesiologi. Korrelationen kan förstås implicit där legitimitet och rationalitet blir starkt kopplade till marknadsmässiga principer och kvantitativa värderingsmetoder.¹³¹

4.1.2 En tjänsteorienterad ecklesiologi

Bromander & Jonsson har i sin studie *Medlemmar i rörelse* intervjuat medlemmar och anställda inom Svenska kyrkan utifrån frågan om varför människor väljer att lämna eller bli medlemmar i Svenska kyrkan. En möjlig bild som framkommer är att Svenska kyrkan tolkar sin organisation som andra organisationer där medlemmar är konsumenter av kyrkliga tjänster.¹³² Som en naturlig följd har diskussioner om medlemskap och medlemsrekrytering blivit mer relevanta. Nedan kommer jag diskutera en intervju, gjord av Bromander & Jonsson, utifrån mina analysbegrepp *konkurrens*, *auktoritet* och *vinnare/förlorare*.

¹²⁶ Davies, 2016, s.53.

¹²⁷ Mårtensson & Sollerud 2017, s.46.

¹²⁸ Mårtensson & Sollerud 2017, s.31.

¹²⁹ Mårtensson & Sollerud 2017, s.31.; Den intervjuade var ekonom på nationell nivå i Svenska kyrkan.

¹³⁰ Mårtensson & Sollerud 2017, s.4.

¹³¹ Davies 2016, s.23.

¹³² Bromander & Jonsson, s.86 -----

4.1.2.1 Medlemsminskning som ett hot

I en intervju om medlemskap och kyrka diskuteras Svenska kyrkan som organisation bland andra välgörenhetsorganisationer.¹³³ En idé som framkommer är den om det solidariska medlemskapet. En kyrkoherde jämför Svenska kyrkan som en organisation likt andra välgörenhetsorganisationer.¹³⁴ Grunden för intervjun handlar om kyrkans relation till medlemstapp och ekonomiska förluster. En kyrkoherde uttrycker att ”..istället för att skicka pengar till cancer- och internationellt bistånd och allting, är du med i Svenska kyrkan så får du hela kittet.”¹³⁵

Resonemanget som kyrkoherden ger uttryck för, specificeras som ett medlemsorienterat tankesätt. Kyrkan utgår här från potentiella medlemmars psykologi om en känsla av bidrag till lokalsamhället och sig själva. Det viktiga blir att förmedla att människor får ett *helt kitt* där medlemskapet skapar mer fördelar än andra medlemskap. Resonemanget kan tänkas korrelera med en nyliberal antropologi där människan primärt tolkas att söka efter maximal tillfredsställelse.¹³⁶

I materialet utgår deltagaren från ett medlemsperspektiv där Svenska kyrkan är en del av en fri marknad. Detta ger inte bara en grund för att motivera medlemskapet med marknadsekonomiska termer. Den möjliggör för kyrkan att ställa sig i ett konkurrensförhållande till andra välgörenhetsorganisationer. Davies menar att en nyliberal logik är ”at the bare minimum, organising social relations in terms of competition”.¹³⁷

En organisations legitimitet mäts därmed efter förmågan att överträffa sina konkurrenter. På en fri marknad där föremålet för konkurrens är människor, blir förmågan att locka till sig människor, fundamental för att avgöra organisationens legitimitet. Genom att se Svenska kyrkan som konkurrensutsatt blir kyrkan också en välfärdsaktör bland andra välfärdsaktörer som måste argumentera utifrån en marknadslogisk ståndpunkt för att anses vara *vinnande*.

En liberal *anda*, skriver Davies, vilar på ett *a priori* om rättvisa, att alla spelar på lika villkor.¹³⁸ Samtidigt vilar konkurrensförhållandet på att överträffa sina motståndare och skapa egna fördelar. I Bromander & Jonsson identifieras en strategisk vilja hos kyrkoherden

¹³³ Den som intervjuas är präst och kyrkoherde i Svenska kyrkan.

¹³⁴ Bromander & Jonsson, s.73.

¹³⁵ Bromander & Jonsson, s.74.

¹³⁶ Davies 2016, s.58.

¹³⁷ Davies 2016, s.xvi.

¹³⁸ Davies 2016, s.67.

att kommunicera vad medlemmen får för pengarna, till skillnad mot andra biståndsorganisationer.¹³⁹ Ett sätt att göra detta, menar Davies: ”they need a strategy”.¹⁴⁰

En strategisk slutsats kyrkoherden uttrycker är att detta skulle kunna vara en egen mission för kommunikatörer. Davies skriver att en nyliberal teori om konkurrenskraft sammanfogar idén om den strategiske entreprenören med de politiska besluten.

We see new breeds of experts...offering toolkits and advice on how to navigate and act upon a constant changing and unpredictable environment.¹⁴¹

Det är dock oklart om kyrkoherden menar att kommunikatören besitter en speciell expertis eller om det uttryckligen ska ligga i *uppgiften* som kommunikatör. Davies skriver att *experten* erbjuder metoder för utvärdering. I materialet uttrycks att kommunikatören bör ha ett ansvar att kommunicera till församlingstillhöriga som inte går i kyrkan. Det är därmed inte ett uttryck för en expert som besitter några speciella utvärderingsmetoder. Men expertens funktion kan, enligt Davies, också vara att ta på sig ansvar i vad som upplevs som ett konkurrenskraftigt hot. ”competitors can delegate responsibility...for the violent threat...”¹⁴²

Experten behöver därmed inte vara den som besitter unika kunskaper för att förändra ett minskat medlemskap. Expertens roll kan snarare vara den som överlämnas ansvar för *hotet* om ett minskat medlemskap. Avsikten uttrycks i materialet att kommunikatörens funktion är att bryta en trend av minskat medlemskap. Det skulle kunna ses som en korrelation till expertens funktion i nyliberalismen, vars uppgift är att förstärka konkurrensförmågan som de representerar.¹⁴³ Davies beskriver denna process som en auktoritets och maktförflytning till ”an inflation in the authority and power of competitive strategy experts, techniques and discourses”.¹⁴⁴ Frågan är om kommunikatören ses som en auktoritet med makt över det strategiska arbetet?

Det som ska kommuniceras lämnas över till kommunikatörerna med uppgiften att kommunicera något som kan förändra balansen i en konkurrensrelation. Kommunikatören får i materialet en roll som marknadsförare att ansvara för att budskapet om medlemskapets förtjänster når fram.¹⁴⁵ Det uttrycks dock inte om kommunikatören har några speciella

¹³⁹ Bromander & Jonsson 2018, s.73.

¹⁴⁰ Davies 2016, s.67.

¹⁴¹ Davies 2016, s.30.

¹⁴² Davies 2016, s.69-70.

¹⁴³ Davies 2016, s.69.

¹⁴⁴ Davies 2016, s.117.

¹⁴⁵ Bromander & Jonsson 2018, s.74.

kvalitéer för just detta. Maktöverlämnandet skulle i sådana fall snarare vara ett tecken på att kommunikationen ges auktoritet för att hantera hotet av förlorade medlemmar.

Ovan argumenterar jag för att det finns en konkurrensföreställning i materialet mellan Svenska kyrkan och andra välgörenhetsorganisationer. Kommunikationen får i detta konkurrensförhållande en roll att hantera ett hot om minskat medlemskap. Hur kan detta förstås utifrån ett nyliberalt löfte om att uppvisa tydliga *vinnare/förlorare*?

Grunden för att kunna fastställa tydliga ”vinnare” eller ”förlorare” är genom ekonomiska kvantifierbara metoder.¹⁴⁶ Ett tydligt sätt att mäta sin konkurrenskraft gentemot andra välgörenhetsorganisationer är utifrån medlemmar. I Bromander & Jonsson uppmärksammas det dessutom att medlemskapet blir ett mål i sig, för att Svenska kyrkan ska kunna fortsätta med ett gott arbete.¹⁴⁷ Att vara *vinnare* kan därmed tolkas i kvantitativa termer. Att medlemskapet blir ett argument i materialet uttrycks genom att medlemskapet i Svenska kyrkan är bättre utifrån ett vinstmaximerande perspektiv.¹⁴⁸ Förmågan att argumentera varför medlemskapet i Svenska kyrkan är *bättre* förutsätter därmed också att det finns organisationer som konkurrerar *sämre*.

Davies skriver att konkurrensens paradox är att den förutsätter ett rättvist konkurrensförhållande *samtidigt* som strävan är att skaffa sig så många fördelar som möjligt gentemot sina konkurrenter.¹⁴⁹ Ovanstående citat skulle kunna ses utifrån denna paradox där vinstmaximering blir ett sätt att argumentera utifrån ett nyliberalt a priori om den vinstmaximerande människan. Där får människan ”hela kittet”. I materialet argumenteras för en ökad kommunikation som en strategi för hur man skulle kunna öka medlemsstatistiken i Svenska kyrkan. Grundtesen i detta resonemang är att Svenska kyrkan har varit för dålig på att kommunicera. Ovanstående resonemang, att Svenska kyrkan har gjort för lite i sin kommunikation, liknar det Davies menar är en konsekvens av konkurrensens villkor:

viewed from within the cultural logic of neoliberalism, uncompetitive regions, individuals or communities are not just left behind by globalization, but are discovered to be inferior in comparison to their rivals, just like the contestants ejected from a talent show.¹⁵⁰

¹⁴⁶ Davies 2016, s.191.

¹⁴⁷ Bromander & Jonsson 2018, s.74.

¹⁴⁸ Bromander & Jonsson 2018, s.73-74.

¹⁴⁹ Davies 2016, s.41.

¹⁵⁰ Davies 2016, s.xvii

Kyrkoherdens resonemang har därmed stora likheter med det som Davies menar är en nyliberal logik om konkurrens. Anledningen till att Svenska kyrkan tolkas som att vara på den ”förlorande” sidan handlar, utifrån materialet, inte så mycket om yttre samhällseliga faktorer utan snarare om att Svenska kyrkan har varit för dålig i sin kommunikation.

4.1.2.2 Sammanfattning

Det medlemsorienterade perspektivet som kommer till uttryck korrelerar väl med en nyliberal antropologi om att människan är vinstmaximerande. Legitimiteten i varför Svenska kyrkan bör kommunicera bättre uttrycks som en idé om att försöka överträffa sina konkurrenter. Detta skulle kunna tolkas som en korrelation till en nyliberal logik om konkurrensens paradox där *vinnaren* är den som lyckas överträffa sina sämre konkurrenter.

Kommunikatören skulle delvis kunna korrelera med *experten* inom ett nyliberalistiskt tankesätt. Expertens uppgift blir att hantera ett *hot* mot Svenska kyrkans konkurrenskraftighet. Betoningen på att Svenska kyrkans brist på att kommunicera med vinstmaximerande argument korrelerar med en nyliberal idé om att en organisations konkurrenskraft handlar om organisationens egna prestationer och att vinstmaximering är ett slutgiltigt värde.

Korrelationen mellan nyliberalism och en ecklesiologi inom Svenska kyrkan kan utifrån ovanstående resonemang tolkas som en korrelation av en mer implicit tjänsteorienterad ecklesiologi inom Svenska kyrkan.

4.1.3 En församlingskontext

Anneli Öljarstrand skriver i *Den mångtydiga församlingen*¹⁵¹ att Svenska kyrkan befinner sig i en ny kontext. Församlingen har minskat sin roll som en organisatorisk auktoritet i takt med att trosföreställningar mer blivit individualiserade. Samtidigt har relationsförändringen mellan Svenska kyrkan och staten bidragit till ett minskat medlemsantal.¹⁵² Hon ser ett återkommande tema hos informanter hon intervjuat. Det är en kontext med *minskad efterfrågan* och *marknadsanpassning* som en motreaktion.

Jag använder mig av Öljarstrands resonemang och intervjumaterial för att diskutera samspelet mellan Svenska kyrkan och nyliberalism utifrån mina analysbegrepp.

¹⁵¹ Öljarstrand 2011.

¹⁵² Öljarstrand 2011, s.38.

4.1.3.1 Församlingen som en minskad efterfrågan

Sedan år 2000 har ekonomi och medlemskap blivit en mer aktuell fråga för församlingarna i Svenska kyrkan. När den huvudsakliga inkomstkällan för församlingarna är kyrkoavgiften uttrycks, i Anneli Öljarstrands avhandling, en skiftning till att behöva sälja en produkt eller livstolkning.¹⁵³ Församlingar försöker möta en verklighet där medlemskapet blir en allt viktigare del för Svenska kyrkans ekonomi samtidigt som medlemskapet generellt sjunker. Förändringar i församlingarnas verksamheter, kan ses inom en kontext där medlemskapet blir en allt mer prioriterad fråga samtidigt som medlemskapet i Svenska kyrkan sjunker.¹⁵⁴ Medlemskap förstås mer i relation till kvantitativa termer där församlingar känner sig tvingade till att undersöka vilka verksamheter som efterfrågas i församlingen. Öljarstrand sammanfattar att det har skett en förskjutning i församlingar från *en religiös logik* till en tjänsteproducerande *målrationell logik*.¹⁵⁵ Öljarstrand beskriver en historisk förskjutning:

I beskrivningarna av församlingarna synes det som även dessa har anammat strukturer och idéer från marknaden i ett försök att legitimera sin existens men framförallt sin fortlevnad nu när de skilts från staten. Det förefaller därmed som församlingarna historiskt har gått från att vara en del av en statskyrka, som i huvudsak har organiserats utifrån offentliga förvaltningsprinciper, till att bli mer lika fristående organisationer som underordnar sig marknadsmässiga principer.¹⁵⁶

Församlingens existensberättigande kan ses som en förskjutning från primärt *religiösa* motiv till *marknadsmässiga* motiv för att söka *legitimitet*, men också för att försöka överleva. Församlingarna kan förenklat tolkas att befinna sig mellan två diken, det ecklesiologiska och det rationellt marknadsanpassade.¹⁵⁷ En konsekvens, menar Öljarstrand, är att det uppstått både en konkurrens om medlemmar samtidigt som församlingarna hämtar in nya idéer och koncept från vad som anses som framgångsrika församlingar och organisationer.

I den hårdnade konkurrensen om medlemmarna förefaller församlingarna också leta nya idéer och koncept, vilket bland annat sker genom att ta efter framgångsrika församlingars och organisationers.¹⁵⁸

¹⁵³ Öljarstrand 2011, s.40.

¹⁵⁴ Utmaningarna ser naturligtvis olika ut beroende på församlingens geografiska och demografiska förutsättningar. Mitt material kretsar dock kring en kontext av minskat medlemskap och församlingarnas upplevelser av att vara kyrka i det sammanhanget.

¹⁵⁵ Öljarstrand 2011, s.50.

¹⁵⁶ Öljarstrand 2011, s.51.

¹⁵⁷ Öljarstrand 2011, s.52.

¹⁵⁸ Öljarstrand 2011, s.52-53; Öljarstrand använder begreppet *isomorfism* för att beskriva denna förskjutning.

Församlingen framstår således vara i en konkurrenssituation där ett ökat medlemsantal eller en ökad aktivering av människor i kyrkan, blir ett tecken på att församlingen är framgångsrik. Förskjutningen till ett mer rationellt marknadsanpassat motiv leder inte enbart till ett konkurrensförhållande där jakten på det framgångsrika konceptet blir ett starkt motiv. Rationella vinster tolkas som tyngre argument än värden i den mindre gemenskapen.¹⁵⁹ Resonemangen liknar det Davies kallar *the authority of the neoliberal state*.¹⁶⁰ Marknadsbaserade principer ses som en auktoritet som trumfar andra värderingar. Det är en logik som är starkt beroende av ekonomi som en auktoritet för att mäta legitimiteten i olika beslut. Öljarstrand beskriver detta som en slags *marknadifiering*:

Professionaliseringen av olika yrkeskategorier kan i sin tur vara ett uttryck för att församlingen tagit till sig rationaliserade myter om hur en tjänsteproducerande organisation bör organiseras. Församlingen skapar på så sätt legitimitet genom att följa samhällliga lagar och normer och inomorganisatoriska regelverk.¹⁶¹

Det kan naturligtvis finnas religiösa motiv i en församling för att vilja få människor till kyrkan. Men behöver den lilla församlingen i ecklesiologisk mening förstås som en församling som misslyckat med sitt uppdrag? Det blir dock mer logiskt utifrån marknadsmässiga principer. Institutioner och organisationer med myndighetsanspråk som går utanför de ekonomiska principerna blir föremål för brännande kritik, eftersom organisationens rationalitet går utanför det explicita och tydligt synliga.¹⁶² När Öljarstrand skriver att församlingens övergång från religiösa motiv till en marknadsmässig logik, är det för att skapa legitimitet som ligger utanför det teologiska. Det skapar förhållningsätt där det enda sättet att upprätthålla en legitimitet inom den marknadsmässiga logiken, är att också spela under marknadslogikens principer om *konkurrens*. Tydligast visar sig detta genom att anställda blir föremål för kritik när församlingens verksamheter inte lockar människor till kyrkan.¹⁶³ Davies skriver att en nyliberal auktoritet vilar på tilltron till evidens och ekonomiska bedömningar som utvärdering av konkurrenskraftiga aktiviteter.¹⁶⁴ *Hur* en församling anses som framgångsrik sker därmed genom kvantifierbara värden. En tydlig tendens på en sådan

¹⁵⁹ Öljarstrand 2011, s.51-52.

¹⁶⁰ Davies 2016, s.8.

¹⁶¹ Öljarstrand 2011, s.50.

¹⁶² Davies 2016, s.23.

¹⁶³ Öljarstrand 2011, s.39.

¹⁶⁴ Davies 2016, s.59.

korrelation är att församlingar försöker ta över idéer och koncept som stärker Svenska kyrkans överlevnad.¹⁶⁵ När medlemskapet blir församlingens största inkomstkälla blir antalet deltagare i gudstjänster och kyrkliga aktiviteter ett kvantitativt mätverktyg för att mäta framgångsrikhet och tecken på en levande kyrka. Detta liknar det Davies skriver är *ett nyliberalt löfte*: ”the concept of competitiveness is designed to capture the ingredients of future prosperity”.¹⁶⁶

Frågan är dock vad som händer med de församlingar som inte kan konkurrera på marknadslogikens principer? Under marknadslogiska principer utvärderas en organisations konkurrenskraft utifrån en tilltro till att kvantitativa, ekonomiska och evidensbaserade värdeomdömen tydligt kan definiera en *vinnare* eller *förlorare*.¹⁶⁷ Inom nyliberalism utgår auktoritet från tilltron till kvantitativa, ekonomiska och evidensbaserade bedömningar för att utvärdera konkurrenskraft.¹⁶⁸ Utifrån denna tilltro kan ett resultat om vem som är vinnare och förlorare tydligt definieras.

I församlingar där antalet aktiva medlemmar minskar ökar frustrationen där de som är satta att ha särskilt ansvar för församlingen, kritiserar över det minskande intresset. Sådana församlingar uttrycks som att vara på en slags de förlorandes sida, de blir dessutom oattraktiva att verka inom.¹⁶⁹ Davies menar, att utifrån en nyliberal logik om konkurrens, finns en baksida av konkurrensens verklighet. Där det finns vinnare, finns det också förlorare som upptäcker sig vara otillräckliga i jämförelse med andra konkurrenter.¹⁷⁰

I Öljarstrand uttrycks en frustration över det minskande intresset. Den riktade kritiken mot församlingens anställda ger också uttryck för något annat fundamental. Idén om att framgång går att uppnå om församlingen bara arbetade hårdare.

Församlingens framgång och misslyckande får därför en tydlig meritokratisk position. Davies skriver att en kultur där konkurrens blir en primär förståelse, har konkurrenter enbart sig själva att skylla om de inte anses konkurrenskraftiga.¹⁷¹ Församlingens ”misslyckande” blir, utifrån ett upphöjande av marknadsbaserade principer och ekonomiska värderingsmetoder, något självförvållat.¹⁷² ”It consigns the majority of people, places,

¹⁶⁵ Öljarstrand 2011, s.52-53.

¹⁶⁶ Davies 2016, s.114.

¹⁶⁷ Davies 2016, s.60.

¹⁶⁸ Davies 2016, s.59.

¹⁶⁹ Öljarstrand 2011, s.38-39.

¹⁷⁰ Davies 2016, s.xvii.

¹⁷¹ Davies 2016, s.xvii.

¹⁷² Davies 2016, s.xvii.

business and institutions to the status of losers”.¹⁷³ Den uttalade frustrationen över att man enbart är ”relevant” för ett fåtal kan utifrån marknadsprinciper korrelera med idén om *förloraren* som icke konkurrenskraftig.

En anledning varför Svenska kyrkans församlingar gått över till en tydligare marknadsorientering är för att försöka återta något av en historisk legitimitet.¹⁷⁴ På en marknads och kundorienterad sfär är det dock inte församlingarnas inre värde som är viktiga. Inre kvalitativa värden behöver översättas till yttre kvantiteter som ryms inom det mätbara. Bornemark menar att betoningen på kvantifierbara värden är symptomatiskt för vad hon kallar *mätbarhetssamhället*.¹⁷⁵ I strävan efter att försöka slå fast *det goda* förloras implicita värden i en mätbarhetslogik.

Antalen människor i en verksamhet blir tydliga och kvantifierbara värden för att legitimera sin egen existens.¹⁷⁶ Församlingsarbetet i staden ter sig lättare då den till synes har ett större tillgång till ett kvantitativt innehåll än församlingen på landsbygden. I en storstadsförsamling blir förlusten av några gudstjänstdeltagare mindre än i en församlingen på landsorten, även om det procentuellt är fler som firar gudstjänst i församlingen på landsorten.¹⁷⁷ ”Jag tror att i en stad går det lättare eftersom det ser ut som om man är många i kyrkan”.¹⁷⁸ Men det räcker ändå inte för att ses som *vinnare* på en konkurrensutsatt marknad. Där kan en fullsatt kyrka bli något som ”det ser ut som”, eftersom medlemsstatistiken generellt pekar nedåt. På en konkurrensutsatt marknad, menar Davies att ”everyone could be doing better...The vision of society as a competitive game also suggests that everyone could very quickly be doing worse”.¹⁷⁹

Bornemark beskriver detta som en begreppsimperialism.¹⁸⁰ Det kan ses som en språklig kolonisering där inomvärldsliga begrepp, så som kyrkans språk, trängs undan till fördel för ekonomiska managementspråk. Eftersom medlemsstatistiken blir kopplad till både församlingarnas legitimitet i verksamheten och till sin egna självförståelse, trängs kyrkans kvalitativa begrepp undan. Här blir t.ex antalet gudstjänstdeltagare viktiga för att värdera församlingen som en framgång. Davies ideologiska perspektiv uttrycker detta med att

¹⁷³ Davies 2016, s.xvi-xvii.

¹⁷⁴ Öljarstrand 2011, s.50.

¹⁷⁵ Bornemark 2018, s.53.

¹⁷⁶ Öljarstrand, 2011, s.40.

¹⁷⁷ Öljarstrand 2011, s.38.

¹⁷⁸ Öljarstrand 2011, s.39; Kursiveringen är min egna.

¹⁷⁹ Davies 2016, s.xvii.

¹⁸⁰ Bornemark 2018, s.52.

inneboende värden byts ut mot extrinsikala värderingar.¹⁸¹ De inneboende värdena som skulle kunna finnas i en gudstjänstgemenskap, trängs undan till fördel för kvantitativa värdeomdömen.

4.1.3.2 Sammanfattning

Församlingarnas kontext har förskjutits från en religiös till en mer målrationell logik. En anledning till detta sågs vara att församlingar försöker återerövra en del av en historisk kyrklig legitimitet. Detta kan tolkas som en korrelation till nyliberalism där tilltron till marknadsmässiga principer och kvantitativa värderingsmetoder styr vad som anses legitimt handlande. De skapar förhållningsätt där upprätthållandet av legitimt församlingsarbete korrelerar till nyliberalismens marknadsmässiga logik om konkurrenskraft. Den övergripande korrelationen mellan Svenska kyrkans ecklesiologi och nyliberalism skulle därmed kunna tolkas som implicit. Tydligaste exemplet på detta är att församlingar som inte anses som konkurrenskraftiga uttrycker en slags känsla av att vara på en förlorande sida.

4.1.4 Resultat av analys

Ovanstående analys har försökt svara på frågan *hur korrelerar nyliberalism med en implicit och explicit ecklesiologi inom Svenska kyrkan?* Jag kommer nedan att diskutera resultatet av denna analys som också blir ett svar på min första frågeställning.

På *organisationsnivå* kan Modell för verksamhetsindelning tolkas som en korrelation till en explicit ecklesiologi inom Svenska kyrkan. Modellen blir en korrelation till nyliberalismens marknadsbaserade principer och metoder för värdering. En underliggande korrelation är att de marknadsbaserade principerna och metoderna kan ses som ett rationellt krav på ändamålsenlighet och effektivitet.

I analysen av *en tjänsteorienterad ecklesiologi* korrelerar idén om Svenska kyrkan som en välgörenhetsorganisation bland andra, med en nyliberal idé att organisera sociala relationer i termer av konkurrens. Detta uttrycks som ecklesiologiskt explicit. Medlemskapet argumenteras utifrån en nyliberal antropologisk förståelse av människan som vinstmaximerande. Förändringen av synen på medlemskap argumenteras utifrån att idén att legitimt konkurrenskraftigt handlande är effektivitetsmaximerande. Kommunikatören skulle kunna tolkas in och korreleras utifrån idén om *experten* som erbjuder verktyg och råd för att

¹⁸¹ Davies 2016, s.10.

kunna navigera i en osäker värld som ett hot. Detta kan förstås både som explicit och implicit ecklesiologiskt.

I *en församlingskontext* framkommer att förändringen från religiösa motiv till en mer ekonomisk och målrationell logik inom församlingar är ett försök att återerövra en del av Svenska kyrkans historiska legitimitet. Korrelation till nyliberalism kan tolkas en tilltro till marknadsmässiga principer och kvantitativa värderingsmetoder för att mäta legitima handlingar. Samtidigt blir tilltron marknadsmässiga principer en del av församlingens egna självförståelse när man försöker förhålla sig till att vara på en fri och konkurrensutsatt marknad. Legitimt församlingsarbete korrelerar därmed till nyliberalismens marknadsmässiga logik om konkurrenskraft. Förändringen till en mer målrationell logik i församlingsförståelsen kan förstås som en explicit korrelation medan de underliggande värderingarna om konkurrens och legitimitet blir en implicit korrelation i församlingen.

5 En teologisk diskussion

Jag kommer i detta kapitel diskutera två teologer utifrån resultatet av mina nedslag. Syftet är inte att ge en fullständig diskussion om relationen mellan nyliberalism och kristen tro. Det är snarare att, utifrån de tre nedslagen i analysen, diskutera ecklesiologiska konsekvenser utifrån två olika teologer, Gustaf Wingren och Stanley Hauerwas.

5.1.1 Kyrkans isolering – Gustaf Wingren

Wingren diskuterar i en artikel, vad han kallar för *kyrkans isolering*.¹⁸² Trots att han skriver i en tid som nästan är 70 år tillbaka i tiden finns det paralleller till vår samtid av minskat medlemskap och minskade kontaktytor mellan Svenska kyrkan och befolkning:

Lycka och nöd går sin gång genom människans liv, men hon binder varken det ena eller det andra samman med kyrkan och hennes handlingar.¹⁸³

Det är en kontext där Svenska kyrkans minskade relevans för människors vardagliga och levda liv, blir till en brist. Bristen består delvis i att kyrkan inte finns ”i världen som tjänsten skulle ske”¹⁸⁴ och förlorar dess plats hos människan ”i dess jordiska bredd”.¹⁸⁵ Detta beror, menar Wingren, på ett negativt kristet ideal. Det är ett ideal av en som avstår istället för någon som har viljan att bygga upp och vara givmild.¹⁸⁶ Det är även ett ideal som får den kristna att framstå som en nejsägare i ett samhälle av jasägare. Det kristna negativa idealet fungerar därmed som en isolerande kraft. Wingrens slutsats är att kyrkans isolation beror på att den kristne är isolerad genom ett negativt ideal på den kristne att vara något annat än människa. Kontexten av en kyrka som är mindre relevant för människors liv och vardag känns igen i Öljarstrand.¹⁸⁷

Problemet är utifrån Wingren en dubbel dikotomi mellan att vara människa och att vara kristen och en uttalad dikotomi mellan kyrka och värld. Dåtidens klosterväsende stod som ensliga byggnader dit människor flytt in *från* världen men en kristen människas frihet består snarare i att ”Män och kvinnor strömmade ut ur nejten in i jaeten...ty därute i världen

¹⁸² Wingren 1955.

¹⁸³ Wingren 1955, s.355.

¹⁸⁴ Wingren 1955, s.356.

¹⁸⁵ Wingren 1955, s.355.

¹⁸⁶ Wingren 1955, s.356.

¹⁸⁷ Öljarstrand 2011, s.38.

skulle tjänsten ske”.¹⁸⁸ En ytterligare del av isoleringens problematik är kyrkans isolering genom en samhällskontext av att kvantifiering och räknande: ”Kyrkan är isolerad, därför att hon räknar sina vinster...Alla räkna nuförtiden, alla föra statistik och visa upp goda talförhållanden till sin förmån”.¹⁸⁹ Wingrens kritik är av både teologisk och psykologisk art. När kyrkan, i en resultatlysten tid, strävar efter bättre statistik riskerar kyrkan att fokusera mer på frågan om hur hon ska få människorna till kyrkan. Detta leder, enligt Wingren, till en ecklesiologi där människan är till för kyrkans skull och inte kyrkan för människans skull. Allt räknande och statistik blir, i en resultatfokuserad tid, en påfrestning och kan uttryckas ecklesiologiskt implicit:

Men man frestas lätt till att vända på saken och betrakta världen runt omkring kyrkobyggnaden såsom icke tillhörig Gud...och för detta rum och för dess heliga handlingar äro människorna till, det viktigaste problemet är då: hur skall man få människorna dit?¹⁹⁰

Problemet med en sådan syn, menar Wingren, är att dikotomin mellan kyrka och samhälle förstärks. Det ger en bild av kyrkan som att vilja ”hämta de enskilda ur jordiska sammanhang”.¹⁹¹ Det blir en bild av en kyrka som nedvärderar ”jordiska sammanhang” och som inte ser det goda sammanhangen utanför kyrkans väggar, ”Där Guds egen lag med omsorg om medmänniskorna vill hålla dem kvar”.¹⁹²

Wingrens kritik är inte mot kvantifiering, statistik eller fler kyrkobesökare. Kritiken riktar sig snarare mot konsekvensen av en syn där statistik används som en värdering av kyrkans prestation. Konsekvensen, menar Wingren, är att det ”världsliga” och ”religiösa” riskerar att bli kognitiva dikotomier.¹⁹³ En människa som möter en sådan kyrka kan få uppfattningen att det är rörelsen *bort från jorden* och in kyrkorummet som är målet. Dikotomin mellan det världsliga och det religiösa gör också kyrkan irrelevant för människors vardagliga liv: ”hennes verkande samvete gäller helt andra saker i hennes liv, det gäller hennes brist på kraft och kärlek i det elementärt mänskliga samlivet med andra”.¹⁹⁴

¹⁸⁸ Wingren 1955, s.356.

¹⁸⁹ Wingren 1955, s.357.

¹⁹⁰ Wingren 1955, s.357.

¹⁹¹ Wingren 1955, s.357

¹⁹² Wingren 1955, s.358.

¹⁹³ Wingren 1955, s.357.

¹⁹⁴ Wingren 1955, s.358.

5.1.1.1 En Wingrensk kritik som belysning av nyliberalism och ecklesiologi

Wingrens resonemang för samman ett kvantifierbart värdeomdöme och en implicit ecklesiologi. När kvantifierbar statistik blir ett sätt att mäta ett resultat, blir frågan om en ökat kyrkodeltagande mer primärt. Varför strävar vi efter god kyrklig statistik enligt Wingren? Dels är det för att kyrkan är i ett samhälleligt sammanhang där ”alla föra statistik och visa upp goda talförhållanden till sin förmån”.¹⁹⁵ Sammanhanget är därmed ett kvantifierbart värdesystem som har en viss auktoritet. Siffror spelar roll för att bedöma om ett värde är bra eller inte. Wingren kritiserar inte här nyliberalism eller marknadsbaserade principer specifikt. Det skulle däremot kunna vara en kritik mot nyliberalismens strävan att rationalisera och kvantifiera.¹⁹⁶ Men kvantifieringen inom nyliberalismen ligger i en kontext av konkurrens där legitimt handlande värderas efter effektivitet och konkurrenskraftigt handlande. Wingren kritiserar en syn där kyrklig statistik används som ett mätbart verktyg för kyrkans prestation. Detta riskerar enligt Wingren att människorna är till för kyrkans skull, istället för tvärtom.¹⁹⁷

I mitt analysmaterial diskuteras Svenska kyrkan utifrån kundorientering och en korrelation till ”values and visions of the public...are calculated and evaluated in terms of the quantitative language of efficiency”.¹⁹⁸ Wingrens kritik av upphöjandet av statistik som värdeinstrument är att det blir en allt för stor fokusering på frågan om hur statistiken ska förbättras.¹⁹⁹ Konsekvensen är att kyrkan blir för kyrkocentrerad vars konsekvens är kyrkans främsta uppgift framstår som att få människor till kyrkan. Wingrens teologiska kritik av denna konsekvens är att kyrkan ger ett budskap där Gud bara ryms inom kyrkan som sammanhang: ”hämta de enskilda ut ur de jordiska sammanhang”²⁰⁰, istället för att erkänna Guds verkan i människors arbete utanför kyrkan.

Sett ur ett nyliberalistiskt konkurrensperspektiv blir denna dikotomi inte bara en konsekvens för människors relation till kyrkan. I en kyrka som konkurrerar på en fri marknad konkurrerar också med andra organisationer.²⁰¹ Dikotomin mellan det ”världsliga” och det ”religiösa” växer därmed till ett motsatsförhållande mellan det organisatoriskt ”kyrkligt goda” och det ”världsliga goda”. När kyrkan konkurrerar med andra goda krafter riskerar det icke-kyrkliga att förstås som ”världsligt” istället för en del av Guds handlande i världen.

¹⁹⁵ Wingren 1955, s.357.

¹⁹⁶ Davies 2016, s.26.

¹⁹⁷ Wingren 1955, s.357.

¹⁹⁸ Kap 3.1.1.; Davies 2016, s.23.

¹⁹⁹ Wingren 1955, s.357.

²⁰⁰ Wingren 1955, s.357-358.

²⁰¹ Bromander & Jonsson 2018, s.74.

Davies skriver att ett av konkurrensens konsekvenser är att den framställer en majoritet av människor som förlorare”.²⁰² I brist på att bringa fler medlemmar till kyrkan, eller behålla de som är kvar, blir konkurrensperspektivet en fråga om församlingens prestation.²⁰³ Den primära frågan för kyrkan blir därmed, som Wingren också belyser, hur ska man få människorna dit?²⁰⁴ Ur marknadsbaserade principer och kvantitativa värderingsmetoder kan den negativa medlemstrenden i Svenska kyrkan ses som ett tecken på bristande prestationer och missade möjligheter. Wingren ser dock ett annat värde när statistiken brister:

Så många äro de hinder som i vår tid måste övervinnas, innan en människa går till en kyrka, att för var en och som går dit måste förutsättas: denna människa önskar, att banden mellan henne och Gud ska knytas.²⁰⁵

Istället för att enbart fokusera på vilka som inte kommer till kyrkan, måste det förutsättas att de som kommer till kyrkan, har en längtan som kyrkan behöver svara upp mot. När kyrkbänkarna nästan står tomma, eller när det är några få som engagerar sig i Svenska kyrkan, är inte Wingrens analys att kyrkan enbart måste arbeta med att fylla kyrkorummet med fler människor. Det är snarare att kyrkan måste förutsätta att de människor som är närvarande i kyrkan, förtjänar kyrkans uppmärksamhet ännu mer.

5.1.2 Stanley Hauerwas och kyrkan som politisk motståndskraft

Hauerwas perspektiv börjar i reflektionen kring kyrka, demokrati och kultur. Han menar att länder där det finns religionsfrihet, är det svårare att göra seriösa hänvisningar till Gud i offentligheten.²⁰⁶ Samtidigt har kristna i länder där de historiskt varit förtryckta blivit stora politiska aktörer. Problemet i det liberala samhällets kontext, menar Hauerwas, är att en kulturell förståelse av kristen tro inte är speciellt annorlunda än det liberala samhällets kultur i allmänhet. Det behövs därav inte längre någon etablerad kyrka när alla i samhället i stort sett tror och tänker likadant. Den sekulära världen, menar Hauerwas, är numera en kontextuell verklighet även för kyrkan där det finns en föreställning om att kristna ska fungera tillsammans i en sekulär värld.

²⁰² Davies 2016, s.xvi.

²⁰³ Davies 2016, s.xvii.

²⁰⁴ Wingren 1955, s.357.

²⁰⁵ Wingren 1955, s.356.

²⁰⁶ Hauerwas 1991, s.22.

In the name of christian responsibility to the "world," theologians became "ethicists" so they could be of service in liberal political regimens.²⁰⁷

En konsekvens, menar Hauerwas, är att när förståelsen av kristen tro allt mer försöker harmoniera med sekulära samhällen "rövas" viktiga samhällskritiska resurser bort från kyrkan. Detta är resurser som kristna både behöver för att legitimera varför kristen tro är politiskt relevant, men också verktyg som kan visa på något *annat* än det som finns i samhället.²⁰⁸ Att förstå kristen tro med sekulära begrepp utanför församlingens kontext berövar kyrkan verktyg för att också legitimera sig själv.²⁰⁹ Kyrkan kan i det tillståndet aldrig bli en radikal motkraft mot rådande värderingar i den kultur som kyrkan verkar.²¹⁰ Detta innebär nödvändigtvis inte en stark dikotomi mellan att vara kyrka och att vara värld. Problemet med att kyrkan mer och mer börjar likna världen utanför är att kyrkan inte kan visa världen vad den är skapad att vara.²¹¹ Hauerwas argument att kyrkan är något annat i världen är dock inte enbart politiska utan också soteriologiska.

My suggestion that the church is God's salvation...call attention to the inescapability of the church is not simply another way to say that christians believe in the inherent sociality of mankind. You do not need Jesus to discover the necessary sociality of the self and/or that we are inherently political. Rather it is to say that salvation is a political alternative that the world cannot know apart from the existence of a concrete people called church.²¹²

Poängen, menar Hauerwas, är att en sådan soteriologisk tolkning handlar om att övervinna makt och maktmissbruk som antas härska utanför guds omsorg. Frälsning, handlar inte om att bekräfta våra redan tillskansade kunskaper och erfarenheter. Det är snarare en soteriologi som är menad att dra in oss i ett narrativ bland människor i en konkret gemenskap.²¹³ Politik och soteriologi, är hos Hauerwas, nära sammankopplade till församlingens gemenskap.

Kyrkans uppgift blir, enligt Hauerwas, att i gemenskapen, exemplifiera något *annat än världen*. Kyrkan kan enbart bli fri att vara allt detta när kyrkan slutar att förutsätta att det enda sättet att överleva är att acceptera den sekulära världens villkor att existera.²¹⁴

²⁰⁷ Hauerwas 1991, s.27.

²⁰⁸ Hauerwas 1991, s.22.

²⁰⁹ Hauerwas 1991, s.23.

²¹⁰ Hauerwas 2012, s.126.

²¹¹ Hauerwas 2012, s.188.

²¹² Hauerwas 1991, s.30.

²¹³ Hauerwas 1991, s.33.

²¹⁴ Hauerwas 1991, s.27, 37.

5.1.2.1 Hauerwas kritik – ecklesiologiska problem med nyliberalism

Det finns hos Hauerwas en dikotomi mellan kyrka och värld. Problemet med att kyrkan accepterar eller tar in sekulära begrepp är flera, men framförallt påverkar det kyrkans självförståelse och handlingsutrymme. På samma sätt liknar hans perspektiv det som Bornemark diskuterar som begrepps imperialism. Den språkliga koloniseringen trycks ut i verkligheten och därmed också påverkar den.²¹⁵ I analysen som behandlar *organisation* (kap 4.1.1) uttrycktes implementerandet av *modell för verksamhetsindelning 2011* att ses som ett sätt för Svenska kyrkan att uppfattas som rationell och legitim.²¹⁶ Problemet, utifrån Hauerwas perspektiv, är att kyrkans organisation tar över en sekulär rationalitet för att legitimera sig själv. Det påverkar i den meningen kyrkans egen självförståelse där en sekulär idé får definiera vad som är värdefullt. Samtidigt blir implementerandet av en verksamhetsindelning ett legitimerande av hur en organisation *bör* organiseras. Kyrkans förlust är därmed att hon inte kan förhålla sig politiskt kritiskt till nyliberala idéer i samhället.

På samma sätt skulle det gå att tolka Hauerwas kritik mot sekulära idéer, till en *tjänsteorientering* av kyrkan (kap 4.1.2). Utifrån ett nyliberalistisk perspektiv blir inte kyrkans största hot, otro eller en större utbredd sekularisering, utan snarare att få mindre medlemmar och ekonomisk makt.²¹⁷ Det viktiga för kyrkan i det liberala samhället blir att fungera *i* samhället, istället för att visa på hur det kan fungera *annorlunda*. ”Now politics is understood as the means necessary to secure cooperation between people who share nothing in common other than the desire to survive.”²¹⁸

När kyrkan tolkar sitt uppdrag, mer i relation till kundorientering och konkurrenskraftighet innebär detta inte bara att kyrkans självförståelse riskerar att förändras genom att sekulära idéer implementeras. Kyrkan tappar också verktyg för att verka annorlunda än den värld hon är satt att verka i. I relation till min analys om den tjänsteorienterade kyrkan identifieras en dikotomi mellan det goda som kyrkan gör och det goda som andra välgörenhetsorganisationer gör.²¹⁹ Detta behöver inte vara en konsekvens av ett nyliberalt förhållningssätt, även om det finns en stark korrelation till att tolka kyrkan som en fri marknad bland andra organisationer där konkurrensens principer råder. En konsekvens av att tolka kyrkan, med marknadsekonomiska principer, riskerar inte bara en begrepps imperialism som begränsar kyrkan till att tolka legitimt handlande som

²¹⁵ Bornemark 2018, s.53.

²¹⁶ Mårtensson & Sollerud 2017, s.4.

²¹⁷ Bromander & Jonsson 2018, s.73-74.

²¹⁸ Hauerwas 1991, s.27.

²¹⁹ Bromander & Jonsson 2018, s.74.

medlemsrekrytering och ekonomiskt effektivitet. Det möjliggör också argument för kyrkan att ställa sig i ett konkurrensförhållande till andra goda krafter utanför kyrkan.²²⁰ Även om detta inte skulle vara ett problem för Hauerwas, är det intressant att resonera hur det går ihop med Svenska kyrkan som folkkyrka.

Samtidigt riskeras det uppstå ett förhållningsätt där upprätthållandet av legitimt församlingsarbete mer tolkas i relation till den målrationella logiken.²²¹ Teologiska argument trumfas av de ekonomiska.

Det stora problemet i detta, kan utifrån Hauerwas, vara att kyrkan förlorar teologiska resurser för att legitimera sig själv utifrån sin teologiska övertygelse.

Kyrkan blir så att säga mer, *av världen* istället för *i världen*. Kyrkan blir endast en samhällstjänare istället för Guds tjänare.²²²

5.1.3 Wingren och Hauerwas – sammanfattning

Wingrens teologiska kritik av en strävan efter bättre statistik är att de ecklesiologiska tyngdpunkterna blir att det viktigaste för kyrkan är räkna vinster, istället för att kyrkan ska ut i världen. Den teologiska konsekvensen är också att det blir ett slags underkännande av Guds handlande i människor *utanför* kyrkans konkreta sfär. Mellanmänskliga och goda handlingar nedvärderas som ”mänskliga” i motsats till ”heliga”. När kyrkan tolkas som att vara i ett konkurrensförhållande till andra organisationer, förstärks dikotomin. Medlemskap i Svenska kyrkan konkurrerar med andra medlemskap där kyrkan ses som att konkurrera med *Guds verkan i människors handlande*.

Wingren ger dessutom ett tolkning som går emot en nyliberal tolkning om vad som definierar värde. Istället för att öka ”vinsten” och fokusera på att fler kommer till kyrkan, borde den teologiska slutsatsen framför allt vara, att de få som kommer har en genuin längtan efter Gud. När antalet är lågt, tolkar Wingren som ett tecken på att fokusera på den teologiska människans gudslängtan.

Stanley Hauerwas kritik är en annan. Problemet med att kyrkan tar till sig en nyliberalistisk begreppsapparat och tankesätt är att kyrkan själv inte kan förhålla sig som en trovärdig politisk motkraft till ett system som man själv är delaktig i. När kyrkan tolkar sig själv som en fri organisation som konkurrerar med andra organisationer om medlemskap,

²²⁰ Bromander & Jonsson 2018 s.73; Patrik Hagman kallar detta för en slags *köpsläendets teologi*. Hagmans tes är att när den lutherska kyrkan inte har svar på varför medlemskapet är viktigt, används en sekulär konsumtionsteologi.

²²¹ Davies 2016, s.8.

²²² Hauerwas 1991, s.23.

väljer kyrkan också bort teologiska resurser för att kritisera kapitalism eller den ekonomiska marknadens logik. När kyrkan förstår sig själv med marknadsekonomiska termer, kan man tolka Hauerwas att, att kyrkan snarare blir en del *av världen* istället för att erbjuda ett kristet alternativ.

6 Slutsats

Nedan ger jag svar på mina slutsatser utifrån uppsatsens två frågeställningar samt en diskussion kring hur slutsatserna kan relateras till den tidigare forskningen. Som en avslutning diskuterar jag nya frågeställningar för att bereda plats för vidare forskning.

6.1.1 Slutsats

- 1) Hur korrelerar nyliberalism, utifrån begreppen *konkurrens*, *auktoritet* och *vinnare/förlorare*, med en implicit och explicit ecklesiologi inom Svenska kyrkan?

På *organisationsnivå* kan Modell för verksamhetsindelning tolkas som en korrelation till en explicit ecklesiologi inom Svenska kyrkan. Modellen blir en konkret korrelation till nyliberalismens marknadsbaserade principer och metoder för värdering. En implicit korrelation är att de marknadsbaserade principerna och metoderna kan ses som ett rationellt krav på ändamålsenlighet och effektivitet.

I analysen av *en tjänsteorienterad ecklesiologi* korrelerar idén om Svenska kyrkan som en välgörenhetsorganisation bland andra, med en nyliberal idé att organisera sociala relationer i termer av konkurrens. Detta uttrycks som ecklesiologiskt explicit. Medlemskapet korrelerar med en nyliberal antropologisk förståelse av människan som vinstmaximerande. Förändringen av synen på medlemskap argumenteras utifrån idén att legitimt konkurrenskraftigt handlande är effektivitetsmaximerande. Kommunikatören skulle kunna tolkas in och korreleras utifrån idén om *experten* som erbjuder verktyg och råd för att kunna navigera i en osäker värld. Detta kan förstås både som explicit och implicit ecklesiologiskt.

I *en församlingskontext* framkommer att förändringen från religiösa motiv till en mer ekonomisk och målrational logik inom församlingar är ett försök att återerövra en del av Svenska kyrkans historiska legitimitet. Korrelation till nyliberalism kan tolkas som att församlingar använder samhällets tilltro till marknadsmässiga principer och kvantitativa värderingsmetoder för att få legitimitet. Samtidigt korreleras tilltron till marknadsmässiga principer till församlingens egen självförståelse när man försöker förhålla sig till att vara på en fri och konkurrensutsatt marknad. Legitimt församlingsarbete korrelerar då till nyliberalismens marknadsmässiga logik om konkurrenskraft. Förändringen till en mer målrational logik i församlingsförståelsen kan förstås som en explicit korrelation medan de

underliggande värderingarna om konkurrens och legitimitet blir en implicit korrelation i församlingens arbete.

2) Vad kan en eventuell korrelation mellan nyliberalism och en implicit och explicit ecklesiologi inom Svenska kyrkan, innebära teologiskt?

Wingrens kritik är att kyrkan riskerar att bli *för-andligad* när hon räknar sina vinster då kyrkan blir mer intresserad av sig själv än om världens omsorg. Detta på bekostnad av ett skapelseteologiskt motiv om Guds handlande i varje människa utanför den synliga kyrkan. Utifrån ett nyliberalistiskt konkurrensperspektiv blir dikotomin tydligare då det kyrkligt goda även konkurrerar med det utomkyrkligt goda. Guds handlande utanför kyrkan, ses därmed som en konkurrent.

Hauerwas teologiska kritik är delvis en motsatt sådan. Problemet med alla liberala idéer är att de har en sekulär utgångspunkt. En marknadsorienterad kyrka blir därmed en kyrka som förstår sig mer utifrån ett nyliberalt perspektiv. Detta resulterar hos Hauerwas i att kyrkan blir *för-världsligad* på bekostnad av kyrkans soteriologiska uppgift. När kyrkan försöker spela på samhällets villkor förlorar hon också viktiga verktyg för att också vara en politisk motkraft till världen. Hauerwas kritik är intressant i relation till förskjutningen från församlingens religiösa motiv, till målrational logik. När kyrkan försöker legitimera sig på sekulära villkor, förändras kyrkans utrymme att även legitimera sig själv på teologiska grunder.

Utifrån en läsning av Wingren och Hauerwas, får frågan om nyliberalismens teologiska konsekvenser, olika svar. Relaterat till Davies kritik av nyliberalismen ser jag följande likheter och skillnader:

Davies kritik av nyliberalism som ett *disenchantment of politics by economics* skulle utifrån en läsning av Hauerwas teologiska kritik kunna förstås som: The disenchantment of *theology* by economics. Hos Wingren ligger kritiken snarare på problemet att *räkna sina vinster*. Detta innebär inte hos Wingren att teologin riskerar att avförtrollas eller tappa sin kraft. Däremot riskerar det att reducera det heliga till något inomkyrkligt på bekostnad av skapelseteologiska perspektiv.

6.1.2 Reflektion

Patrik Hagmans tes är att Kyrkans kris handlar om en vaghet i kyrkans egen självförståelse.²²³ I rädsla för att tappa fler medlemmar börjar kyrkan argumentera utifrån en konsumtionsteologi. I min studie argumenterar jag för tolkningen att kyrkan försöker återerövra en del av en historisk legitimitet på marknadsekonomiska grunder. Tilltron till marknadsmässiga principer blir också en del av församlingens förståelse av framgångsrikt arbete när man försöker förhålla sig till en konkurrensutsatt marknad. Utifrån min tolkning av Hauerwas riskerar en betoning på marknadsekonomiska principer som en legitimitet av kyrkans arbete att göra detta på bekostnad av teologiska argument. Rosenius argumenterar för att behovsorienterade argument har blivit normerande utifrån en sociologisk behavioristisk förståelse av gudstjänsten som problematisk.²²⁴ Den sociologiska förståelsen korrelerar därmed med nyliberalismens meritokratiska tolkning där minskat gudstjänstdeltagande är ett resultat av kyrkans bristande prestation och relevans. Det skulle därmed inte enbart vara en behavioristisk förståelse som skapar en implicit ecklesiologi utan också en nyliberal förståelse av marknadsekonomiska principer och värderingsmetoder som argument för legitimt handlande.

En konsekvens av ett nyliberalt förhållningssätt i relation till konkurrensens principer är, enligt Davies, att den gör förloraren till ett offer för sina egna undermåliga prestationer. Svenska kyrkan har i många år sett ett minskat medlemskap och ingen vet vart eller om det kommer landa. Ett sätt att hantera detta är att med marknadsorienterade principer försöka bryta trenden av ett minskat medlemskap. Paradoxalt skulle det innebära att korrelationen mellan nyliberalism och en tjänsteorienterad ecklesiologi riskerar att nedvärdera ”mindre lyckade” församlingar där medlemskapet fortsätter sjunka. Samtidigt berövas församlingen teologiska resurser att tolka den mindre församlingens arbete som meningsfull.

Min studie pekar på att ett marknadsorienterat förhållningssätt kan tolkas korrelera med nyliberala värden där teologiska argument får stå tillbaka för ekonomiska värderingsmetoder. Det kan därför finnas stora behov för en teologi som inkluderar den mindre församlingens arbete som något i grunden värdefullt, i kontrast till en nyliberal tolkning om den lilla gemenskapen som något *sämre*.

²²³ Hagman 2013, s.54.

²²⁴ Rosenius 2015, s.23.

7 Bibliografi

- Abraham, Getahun Yacob, The Neoliberal New Public Management influence on the Swedish Higher Education, I: *Kapet (elektronisk)*, vol 13, nr.1, 2017.
<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kau:diva-65457>. Hämtad 1.3.2019.
- Bornemark, Jonna, *Det omätbaras renässans: en uppgörelse med pedanternas världsherravälde*, Volante, Stockholm, 2018. Adobe Digital Edition.
- Bromander, Jonas och Jonsson, Pernilla, *Medlemmar i rörelse: en studie av förändringar i Svenska kyrkans medlemskår*, Svenska kyrkan, Uppsala, 2018.
- Bäckström, Anders, Edgardh, Ninna och Pettersson, Per, *Religiös förändring i norra Europa: en studie av Sverige : "från statskyrka till fri folkkyrka" : slutrapport*, Diakonivetenskapliga institutet, Uppsala, 2004.
- Davies, William, *The limits of neoliberalism: authority, sovereignty and the logic of competition*, Revised edition., SAGE, London, 2016. Adobe Digital Edition.
- Ekstrand, Thomas, *Folkkyrkans gränser: en teologisk analys av övergången från statskyrka till fri folkkyrka*, Verbum, Stockholm, 2002.
- Foucault, Michel, *Biopolitikens födelse: Collège de France 1978-1979*, Tankekraft, Hägersten, 2013.
- Hagman, Patrik, *Efter folkkyrkan: en teologi om kyrkan i det efterkristna samhället*, Artos, Skellefteå, 2013.
- Hauerwas, Stanley, *After Christendom?: how the church is to behave if freedom, justice, and a Christian nation are bad ideas*, Abingdon Press, Nashville, 1991. Adobe Digital Edition.
- Hauerwas, Stanley, *Det fredliga riket: en introduktion i kristen etik*, översättning: Patrik Hagman, Artos, Skellefteå, 2012.
- Ideström, Jonas, *Folkkyrkotanken - innehåll och utmaningar: en översikt av studier under 2000-talet*, Svenska kyrkan, Uppsala, 2012.
- Kristensson Uggla, Bengt, *Gustaf Wingren: människan och teologin*, Brutus Östlings bokförlag Symposion, Stockholm/Stehag, 2010.
- Kristensson Uggla, Bengt, "Öppenhet och egenart". I: Claesson, Urban (red.), *Folkkyrka nu?: samtal om utmaningar och möjligheter*, Svenska kyrkan, Uppsala, 2012.
- Linde, Stig, *Församlingen i granskningssamhället*, Lunds universitet: Lund, 2010.

- Mårtensson, Johannes och Sollerud, Gustav, *Reformerad ekonomistyrning med ny verksamhetsmodell i en av av Sveriges äldsta institutioner: En fallstudie om översättning i Svenska kyrkan*, Luleå tekniska universitet, 2017.
- Pettersson, Per, *Kvalitet i livslånga tjänsterelationer: Svenska kyrkan ur tjänsteteoretiskt och religionssociologiskt perspektiv*, Verbum, Stockholm, 2000.
- Rosenius, Marie, *Hidden ecclesiology: How statistics shaped the Church of Sweden*, I: *Studia Liturgica* vol.45, 2015.
- Sahlin, Kerstin, *Transnationell reglering och statens omvandling: granskningssamhällets framväxt*, Stockholms centrum för forskning om offentlig sektor, Stockholm, 2000.
- SFS 1998:1593. *Lag om trossamfund*. Stockholm: Riksdagen
- SFS 1998:1591. *Lag om Svenska kyrkan*. Stockholm: Riksdagen
- Sjösvärd Birger, Carl, *Kyrkoherdeskap och management: En ecklesiologisk undersökning av sekulär teori i den behörighetsgivande kyrkoherdeutbildningen inom Svenska kyrkan*, Umeå Universitet, 2014.
- Stark, Rodney, *The triumph of Christianity: how the Jesus movement became the world's largest religion*, HarperOne: New York, 2011.
- Svenska kyrkan, *Kyrkoordning 2019: med angränsande lagstiftning för Svenska kyrkan*, Verbum, Stockholm, 2019.
- Svenska kyrkan, kyrkokansliet och KRED, *Modell för verksamhetsindelning 2011*, 2010.
- Vikström, Björn, *Den skapande läsaren: hermeneutik och tolkningskompetens*, Studentlitteratur, Lund, 2005.
- Wingren, Gustav, Om kyrkans isolering. I: *Vårt lösen*, 1955.
<https://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=1774030>. Hämtad 1.2.2019.
- Öljarstrand, Anneli, *Den mångtydiga församlingen – organisering, roller och relationer i spänningen mellan sekularisering och desekularisering*, Mittuniversitetet, Östersund, 2011.